

museum **hulst**
's-landshuis

Maurits & Hulst 1591-1596

6 april t/m 28 sept 2025

Ma-za 10.00-17.00 uur

Zo 13.00-17.00 uur

www.museumhulst.nl

Inhoud

1 INLEIDING, MAURITS EN HULST 1591 – 1596, Edie Bogaert.....	5
2 TIJDLIJN 80-JARIGE OORLOG, Marc Buise	6
2.1 De Spaanse periode, 1566 - 1577	6
2.2 Protestantse tijd, 1577 - 1594	7
2.3 Spaanse periode, 1584 - 1591	8
2.4 Staatse periode, 1591 – 1596.....	9
2.5 Weer Spaans, 1596 -1645	10
2.6 Definitief Staats, 1645 - 1664.....	12
3. MAURITS VAN NASSAU, EEN THEMATISCH-CHRONOLOGISCHE LEVENSLOOP, Huub Stals .	13
3.1 Stamboom Maurits van Nassau	16
3.2 Portret van een jonge Maurits	17
3.3 Een loflied op Maurits.....	18
4 DE INNAME VAN HULST 1591, Edie Bogaert	20
4.1 De landing	20
4.2 Waarom juist Hulst?.....	21
4.3 Waarom juist nu?	22
4.4 De driedaagse tocht	22
4.5 Het beleg van Hulst.....	23
4.6 Tussen hoop en vrees.....	23
4.7 De overgave	23
4.8 De capitulatievoorwaarden	23
4.9 de waarnemend commandant?.....	23
4.10 De eerste Staatse periode: 1591-1596.....	24
4.11 Weer Spaans, 1596	25
4.12 En uiteindelijk	25
5 EEN BRIEF VAN MAURITS AAN DE STATEN VAN ZEELAND 1591, Huub Stals	29
6. BRIEF VAN HET BESTUUR VAN HET HULSTER AMBACHT AAN MAURITS 1593, Huub Stals.....	31
7 HET LEGER VAN DE OPSTANDIGE GEWESTEN IN DE JAREN DAT PRINS MAURITS OPPERBEVELHEBBER WAS, Antoine Prinsen	35
7.1 De schepen, Bert Zandvoort	40
8 HET DAGELIJKS LEVEN IN DE STAD HULST EN IN HET HULSTER AMBACHT, Antoine Prinsen ..	44
8.1 Hulst en Hulsterambacht	44
8.2 De bevolking.....	46
8.3 Het bestuur	47

8.4 Oorlog.....	49
8.5 Werk van het stadsbestuur.....	50
8.6 Werk van de inwoners	52
8.7 Zorg door het stadsbestuur	53
8.8 Zorg door de inwoners.....	55
8.9 De mening van Charles Everwijn.....	56
8.10 Conclusie.....	58
9 KERK EN GODSDIENST TIJDENS HET BEWIND VAN MAURITS 1591 – 1596, Jan Lockefeer	58
10 IN DE VOETSPOREN VAN MAURITS VAN NASSAU: WAT HERINNERT ONS IN HULST NU NOG AAN PRINS MAURITS? Marc Buise	61
CATALOGUS.....	69
COLOFON.....	79

Deze expositie maakt deel uit van een samenwerkingsverband van Zeeuws-Vlaamse musea. Meer over de rol van Maurits in Zeeuws-Vlaanderen kunt u zien in Museum Het Bolwerk, IJzendijke (initiatiefnemer); Het Warenhuis, Axel; Het Cultuurforum Aardenburg; Het Schoolmuseum, Terneuzen; Het Belfort, Sluis.

Bovendien verschijnt er een boek waarin bijdragen uit heel Zeeuws-Vlaanderen te vinden zijn. Het is te koop aan de balie.

1 INLEIDING, MAURITS EN HULST 1591 – 1596, Edie Bogaert

In september 1591 neemt Prins Maurits van Nassau na een korte belegering Hulst in. Deze tentoonstelling behandelt niet alleen deze korte periode waarin Hulst in Staatse handen was, maar plaatst deze ook in het kader van de 80-jarige oorlog. Achtereenvolgens komen aan bod:

2 Een tijdlijn van de 80-jarige oorlog

3 De levensloop van prins Maurits van Nassau

4 De inname van Hulst in 1591

5 Een brief van Maurits aan de Staten van Zeeland 1591

6 Een brief van het bestuur van het Hulster Ambacht aan de Staten van Zeeland 1593

7 Het leger van de opstandige gewesten in de jaren dat prins Maurits opperbevelhebber was

8 Het dagelijks leven in de stad Hulst en in het Hulster Ambacht na de inname door het leger onder leiding van Maurits van Nassau

9 Kerk en Godsdienst in Hulst tijdens het bewind van Maurits 1591 – 1596

10 In de voetsporen van prins Maurits van Nassau

2 TIJDLIJN 80-JARIGE OORLOG, Marc Buise

2.1 De Spaanse periode, 1566 - 1577

1566 4 april: aanbieden eerste Smeekschrift door de edelen aan landvoogdes Margaretha van Parma

1566 10 augustus: begin eerste beeldenstorm bij Steenvoorde, die drie weken door de Lage Landen zou woeden

1566 25 augustus: beeldenstorm in Hulst, 1 dag na Axel

1567 augustus: de hertog van Alva arriveert in de Nederlanden en stelt Raad van Beroerte in. Veel edelen waaronder Willem van Oranje vluchten naar Duitsland

1567 14 november: prins Maurits geboren op de Dillenburg

1568 23 mei: Slag bij Heiligerlee, officieel begin Tachtigjarige Oorlog. Een van de weinige overwinningen van de opstandelingen o.l.v. Willem van Oranje

1572 5 april: inname Den Briel door de watergeuzen

1572 20 april: Watergeuzen in Vlissingen, na opstand bevolking

1573 Lage Landen grotendeels heroverd door Alva

1573 8 oktober: Ontzet Alkmaar na Spaans beleg van anderhalve maand

1573 Alva terug naar Spanje en wordt opgevolgd op 29 november door Requesens als landvoogd

1574 18 februari: heel Walcheren in het opstandige kamp na val Middelburg na beleg van twee jaar

1574 3 oktober: Ontzet Leiden na beleg van bijna een jaar

1575 Requesens overlijdt en in 1576 wordt Juan van Oostenrijk landvoogd

1576 8 september: Pacificatie van Gent (algemene unie tegen Filips II) na de Spaanse Furie

1577 28 oktober: Coup radicale calvinisten Gent; Calvinistische Republiek

*Portret van Fernando Alvarez de Toledo, hertog van Alva, 1507-1582
Schilderij, kopie naar Willem Key, 1600-1699
Rijksmuseum Amsterdam SK-A-18*

2.2 Protestantse tijd, 1577 - 1594

1577 28 oktober: Coup radicale calvinisten Gent; Calvinistische Republiek

1578 januari: inname van Hulst door Gentenaren, tweede beeldenstorm

1578 oktober: Juan van Oostenrijk sterft en Alexander Farnese, hertog van Parma, wordt landvoogd

1579 6 januari: Unie van Atrecht van de koningsgetrouwe gewesten

1579 23 januari: Unie van Utrecht van de opstandige gewesten

1581 Unie van Utrecht verklaart zich zelfstandig; Plakkaat van Verlatinge

1583 1 november: overgave Vier Ambachten en Waasland aan Farnese

1583 6 november: inname Terneuzen door Filips van Hohenlohe

1584 14 november: prins Maurits neemt zitting in de Raad van State

1584 17 september: inname Gent door Farnese

*Ruiterportret van Alessandro Farnese, hertog van Parma
Prent Hessel Gerritsz, Amsterdam, 1591-1632
Rijksmuseum Amsterdam RP-P-OB-52.610*

2.3 Spaanse periode, 1584 - 1591

1584 17 september: inname Gent door Farnese

1585 17 augustus inname Antwerpen door Farnese na beleg van meer dan een jaar

1585 15 november: prins Maurits benoemd tot stadhouder van Holland

1586 Johan van Oldenbarnevelt landsadvocaat, raadpensionaris

1586 17 juli: inname Axel door Philips Sydney en prins Maurits

1587 5 augustus: inname Sluis door Farnese

1589 Farnese door Philips II naar Franrijk gestuurd

1589-1598 overheersend overwinningen door prins Maurits

1590 4 maart: inname Breda door prins Maurits; het turfschip van Breda

1591 24 september: inname Hulst door Maurits tijdens diens grote veldtocht door de Nederlanden: Zutphen, Deventer, Delfzijl, Nijmegen

*Portret van Johan van Oldenbarnevelt
Prent Jacob Houbraken, Amsterdam, 1749-1759
Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-48.585*

2.4 Staatse periode, 1591 – 1596

1591 24 september: inname Hulst door Maurits tijdens diens grote veldtocht door de Nederlanden: Zutphen, Deventer, Delfzijl, Nijmegen
1596 18 augustus: inname Hulst door Albertus van Oostenrijk

Prins Maurits vergezeld door zijn twee broeders, Frederik V, keurvorst van de Palts en enkele graven van Nassau. Schilderij, navolger van Adriaen Pietersz van de Venne, ca. 1625

Rijksmuseum Amsterdam SK-A-445

*Portret van Albrecht van Oostenrijk, 1559-1625, aartshertog van Oostenrijk
Schilderij atelier Frans van Pourbus, ca. 1600*

Rijksmuseum Amsterdam SK-A-510

2.5 Weer Spaans, 1596 -1645

1596 18 augustus: inname Hulst door Albertus van Oostenrijk

1600 21 en 22 juni: landing Maurits te Philippine, begin veldtocht door Vlaanderen, gevolgd door Slag bij Nieuwpoort op 2 juli

1604: inname IJzendijke, Aardenburg, Sluis (19 augustus) en Oostvrije van Brugge (Vrije van Sluis)

1609-1621: Twaalfjarig Bestand

1619 13 mei: Oldenbarnevelt onthoofd, na beschuldiging van landverraad door prins Maurits

1625 23 april: overlijden prins Maurits in Den Haag

1625 2 juni: Breda, na een beleg van bijna een jaar, heroverd voor de Spanjaarden door Ambrogio Spinola

1626 augustus: mislukte Staatse landing vanuit het Saeftinghergat op Kieldrecht

1629 14 september: inname 's-Hertogenbosch door prins Frederik Hendrik, halfbroer van prins Maurits

1631 2 september: grote Spaanse vloot vaart vanaf Kallo binnendoor langs Hulsterambacht naar de Honte. Slag bij het Slaak eindigt op 12 september in grote nederlaag voor de Spanjaarden

1632 16 juli: inname van het half afgebouwde Fort Sint-Anna in de Polder van Namen door graaf Willem van Nassau-Siegen

1633 11 september: inname Philippine vanuit het Mauritsfort door graaf Willem Frederik van Nassau-Dietz

1637 juni: mislukte aanval op Hulst door prins Frederik Hendrik vanuit Fort Sint-Anna

1637 6 oktober: Breda na beleg ingenomen door prins Frederik Hendrik

1638 13 tot 21 juni: Slag van Kallo. Westelijke flank Staatse leger o.l.v. graaf Willem van Nassau-Siegen op weg naar Antwerpen verslagen

1639 juni: mislukte aanval op Hulst door prins Frederik Hendrik vanuit Fort Sint-Anna

1640 juni: mislukte aanval op Hulst vanuit het oosten (Saeftinghergat) en westen (Hellegat) door prins Frederik Hendrik

1643 juni: mislukte landing op Hulst vanuit het oosten (nieuw-bedijkte Melopolder) door prins Frederik Hendrik

1644 5 september: inname Sas van Gent, na eerdere mislukte pogingen in 1639, 1641 en 1643, door prins Frederik Hendrik.

1645 4 november: inname Hulst door prins Frederik Hendrik na een beleg van vier weken, het laatste grote beleg in de Tachtigjarige oorlog

Frederik Hendrik, prins van Oranje
Schilderij atelier Michiel Jansz. Van Mierevelt, ca. 1632
Rijksmuseum Amsterdam SK-A-254

2.6 Definitief Staats, 1645 - 1664

1645 4 november: inname Hulst door prins Frederik Hendrik na een beleg van vier weken, het laatste grote beleg in de Tachtigjarige oorlog

1645 15 november: alle forten tussen Kieldrecht en het fort Sint-Marcus (Zuiddorpe) in Staatse handen

1648 5 juni: Vrede van Munster-in-Westfalen tussen de Republiek en Spanje. Het Staatse bezette deel van Vlaanderen wordt Staats-Vlaanderen en Generaliteitsland

1664 20 september: definitieve vaststelling grens tussen de Republiek en de Spaanse Nederlanden in het Verdrag van Brussel

De eedaflegging van de Vrede van Munster, 1648
Schilderij Gerard ter Borch 1648
Rijksmuseum Amsterdam SK-C-1683

3. MAURITS VAN NASSAU, EEN THEMATISCH-CHRONOLOGISCHE LEVENSLOOP, Huub Stals

13 OF 14-11–1567 Geboorte van Maurits, zoon van Willem van Oranje en Anna van Saksen, op het slot Dillenburg, de familieburcht van het Huis Nassau, gelegen in de huidige Duitse deelstaat Hessen. Maurits krijgt de Duitse doopnamen Moritz August.

1567-1576 Omdat Willem van Oranje meestal afwezig is om de opstand tegen Spanje te leiden, groeit Maurits op in het gezin van Jan van Nassau, een jongere broer van zijn vader. Zijn opvoeding is Duits, streng calvinistisch en met de nadruk op het behartigen van de dynastieke, vooral de financiële, belangen van de familie.

1576-1585 Na een kortstondige studie aan de universiteit van Heidelberg is de terugkeer naar het gebied van de 'Nederlanden-in-opstand' mogelijk. In 1577 krijgt Maurits huisonderwijs in Breda en vanaf 1582 studeert hij aan de universiteit van Leiden. De lessen wiskunde van Rudolphus Snellius en Simon Stevin zijn later van doorslaggevende betekenis voor zijn militaire loopbaan, in het bijzonder zijn belegeringstactiek.

Tijdens Maurits' studietijd komt zijn vader Willem van Oranje op 10 juli 1584 door een moordaanslag om het leven. Zonder zijn leiding lijkt de toch al beroerd verlopende Opstand tegen Spanje uitzichtloos.

1585-1587 Het succesvolle offensief van Alexander Farnese, door koning Filips II in 1578 als landvoogd over de Spaanse Nederlanden aangesteld, heeft het gebied van de opstand, teruggebracht tot Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland. Om een vrijwel zekere nederlaag te voorkomen volgt in 1585 de snelle benoeming van de 18-jarige Maurits tot stadhouder, d.i. de vertegenwoordiger van de Gewestelijke Staten (het bestuur in één gewest) in Holland en Zeeland.

1587-1591 De positie van Maurits wordt snel belangrijker door zijn aanstelling in 1587 in de hoge militaire rangen van kapitein-generaal en -admiraal in Holland en Zeeland en in 1589 door zijn opperbevel over alle Staatse troepen en het stadhouderschap in de gewesten Overijssel (1589), Utrecht (1590), Gelre (Gelderland, 1591).

Deze benoemingen zijn vooral het werk van Johan van Oldenbarnevelt, de landsadvocaat (de belangrijkste bestuursambtenaar) in de Staten van Holland, het rijkste en dus machtigste gewest.

De tandem Johan van Oldenbarnevelt en Maurits van Nassau maakt een ommekeer in de opstand van de Verenigde Nederlanden mogelijk: Van Oldenbarnevelt zorgt voor het geld, Maurits voor het veroveren van vestingsteden (met bijbehorend omringend gebied).

1586-1604 Door zijn kennis van de oorlogvoering uit klassieke oudheid en van de wiskunde ontwikkelt Maurits een mathematische strategie voor de belegering van vestingsteden. In plaats van lang wachten op uithongering

en risicovolle bestorming is een beleg nu vooral het weloverwogen denkwerk van ingenieurs en veel graafwerk door manschappen en arbeiders ter ondermijning van een vesting.

Voor de belegering van Hulst in 1591 laat Maurits zelfs bodemonderzoek doen naar de “*stofroerselen*” (leemlagen) bij Hulst om de (on)mogelijkheid van het graven van loopgraven na te gaan.

Maurits reorganiseert het leger door de laatste pieken en hellebaarden te vervangen door vuurwapens, het invoeren van vaste commando's, die voor soldaten van verschillende nationaliteiten begrepen worden en het handhaven van een strenge discipline. Het moderne leger van de Verenigde Provinciën en zijn opperbevelhebber zijn een voorbeeld voor iedere krijgsmacht in Europa.

De zegereeks begint en eindigt in Staats-Vlaanderen.

De inname van Axel op 16 juli 1586 door middel van een list van -toen nog -onderbevelhebber Maurits, die een 40-tal soldaten 's nachts de gracht laat overzwemmen met om ieders nek een ladder om een stadspoort in te nemen en te laten openen. De inname van Sluis op 19 augustus 1604 is Maurits laatste succesrijke wapenfeit.

Door de inname van een veertigtal steden en zo'n vijftig sterkten wordt het grondgebied van de opstandige gewesten in ruim tien jaar tijd aanmerkelijk vergroot.

1600-1609 Na de zeer moeizame overwinning bij Nieuwpoort in 1600, de enige grote veldslag naast de belegeringen, krijgen de meningsverschillen met Oldenbarnevelt voor Maurits een steeds persoonlijker en haatdragender karakter. Hij verwijt de landsadvocaat, dat hij als legeraanvoerder alleen adviseert en dat de Staten-Generaal (vergadering van de zelfstandige gewesten) beslissen welke vestingen worden aangevallen; dat de kooplieden in de besturen van het rijkste gewest Holland door hun krenterigheid structureel te weinig geld voor de oorlog geven; dat hij het Twaalfjarig Bestand met Spanje in 1609 moet slikken, waardoor de oorlog stilligt. Vanwege het nu openlijke verzet van Maurits stopt de succesvolle reeks veroveringen. Tegenover de in 1602 in de Nederlanden aangetreden nieuwe Spaanse veldheer Ambrogio Spinola is Maurits blijvend de mindere. Zelfs een defensieve opstelling wordt problematisch en er komen weer steden in Spaanse handen. De inactieve Maurits van Nassau is geen schim meer van de eertijds beroemdste generaal van Europa.

1609-1621 Gedurende het Twaalfjarig Bestand lopen de persoonlijke tegenstellingen tussen Maurits en Van Oldenbarnevelt in 1619 uit op de arrestatie en terechtstelling van de landsadvocaat. Op de overtrokken of zelfs verzonden beschuldiging van “*subversie van religie en politie*”, “*perturbatie van de gemene rust*” (het met opzet in gevaar brengen van de orde in kerk en staat) wordt de verbijsterde Van Oldenbarnevelt wegens

'hoogverraad' op 13 mei 1619 onthoofd. De wijze waarop Maurits hierbij stadsbesturen naar zijn hand zet en steun afdwingt bij de gewestelijke staten en de Staten-Generaal heeft alle kenmerken van een staatsgreep.

1621-1625 Tussen de afloop van het bestand in 1621 en het overlijden van Maurits doen zich geen markante gebeurtenissen meer voor. De Prins van Oranje-Nassau steekt steeds minder energie in zijn politieke en militaire taken en is erg argwanend en verbitterd naar zijn omgeving, vooral waar hij nog vermeende vijanden meent te zien.

De eertijds door velen bewierookte heldhaftige verdediger des vaderlands, wordt door velen gehaat en verafschuwd.

Militair gezien blijft het bij verdedigend gerommel in de marge en de sporadische halfbakken offensieve acties zijn alle tot mislukking gedoemd. In de confrontaties met de Spaanse veldheer Spinola etaleert Maurits een voortdurend falen. In feite heeft de succesreeks zich beperkt tot de periode 1588-1600 en heeft Maurits in het laatste kwart van zijn leven op militair gebied voor de Verenigde Provinciën nauwelijks iets positiefs tot stand gebracht.

De laatste jaren al sukkelend met zijn fysieke gesteldheid versnelt in 1624 de lichamelijke aftakeling en op 23 april 1625 overlijdt Maurits in Den Haag op 57-jarige leeftijd.

Zijn devies *Tandem fit surculus arbor* (uiteindelijk wordt een twijgje een boom) heeft hem niet overleefd.

Gebruikte literatuur:

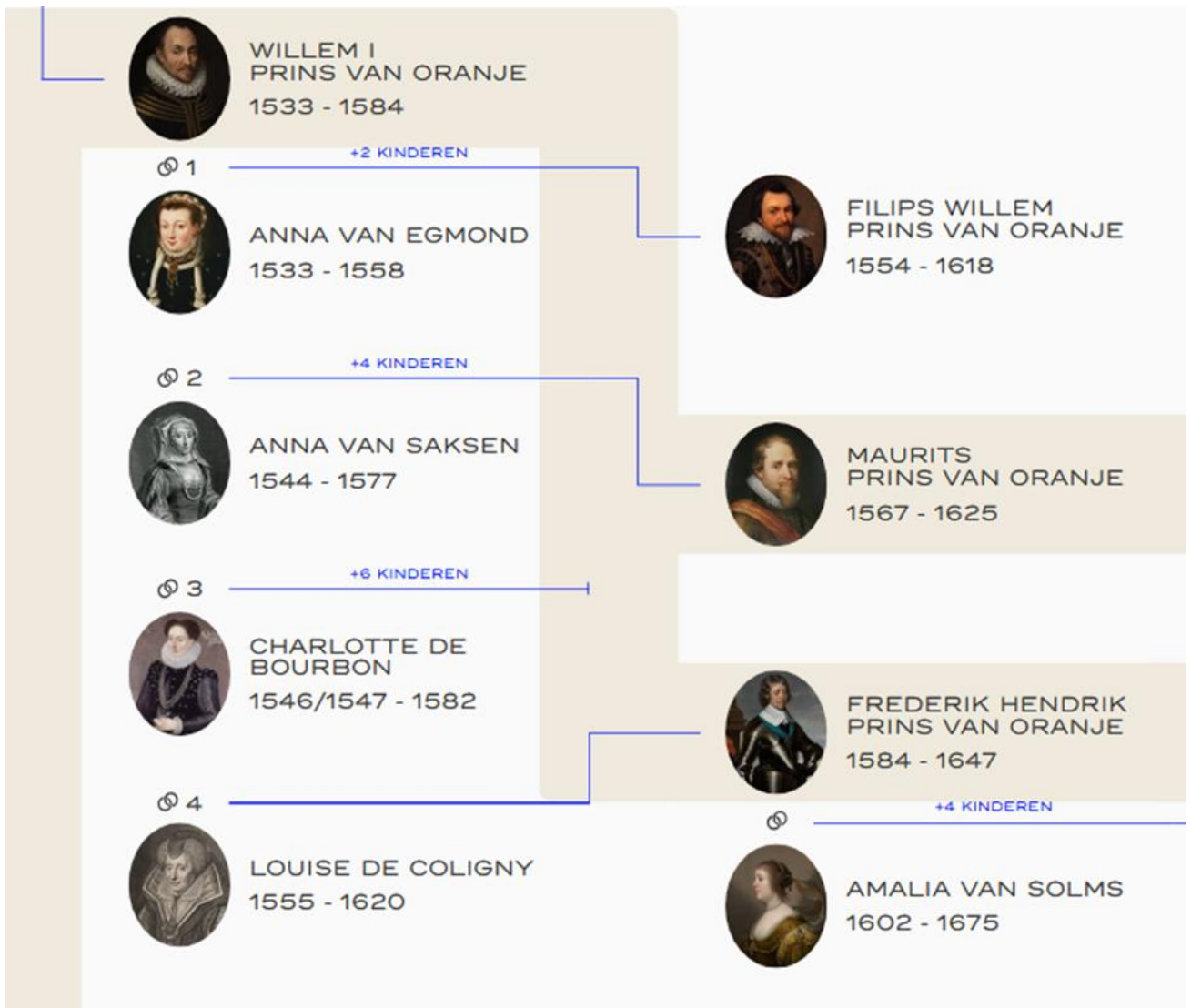
Deursen, A. Th. Van: *Maurits van Nassau 1567-1625, De winnaar die faalde*, Amsterdam 2000.

Graaf, R. de: *Oorlog, mijn arme schapen, Een andere kijk op de Tachtigjarige Oorlog, 1565-1648*, Franeker 2004.

Groenveld, S; Schutte, G.J. *Delta. Nederlands verleden in vogelvlucht, 2 De Nieuwe Tijd: 1500 tot 1813*, Leiden-Antwerpen, 1992.

Kikkert, J.G. :*Maurits van Nassau, Soesterberg 2006.*

3.1 Stamboom Maurits van Nassau

*Willem van Oranje en zijn vier echtgenotes.
Maurits en Frederik Hendrik zijn halfbroers*

3.2 Portret van een jonge Maurits

Maurits was slechts 23 jaar toen hij Hulst innam. Dit is een portret van de jonge Maurits. Prins Maurits in wapenuitrusting; kort blond haar; snor en vliegje; gesteven plooi kraag; kuras; witte met goud geborduurde pofbroek; witte kousen; in de rechterhand een commandostaf; de linkerhand op degen gevestigd op de heup; rechtsachter een tafel met daarop een gevederde helm en handschoenen.

*Daniël van den Queborn (c. 1552-1605), Antwerpen.
Gemeente Middelburg. Toegang 1902 Stadhuiscollectie Arnhem inv.nr. 6.*

3.3 Een loflied op Maurits

SCHEEPS-PRAAT TEN OVERLIJDEN VAN PRINS MAURITS Constantijn Huygens (1596-1687)

Mouring*, die de vrije schepen (*Maurits van Nassau)
Van de Zeven-landse buurt
Veertig jaren, onbegrepen*, (*onberispelijk)
Onbekropen* heeft gestuurd (*zonder zich te laten overrompelen)
Mouring, die ze door de baren
Van zo menig tegentij
Voor de wind heeft leren varen
Al en was 't maar wind op zij,

Mouring, schipper zonder weerga,
Die zijn onverwinnelijkheid,
Waar de zon op-, waar zij neerga,
Te aller oren heeft gespreid;
Mouring, die de zee te nauw hiel
Voor zijn zeilen en zijn want,
Die de vogelen te gauw viel
Al bezeilde hij maar 't zand*

* toespeling op de tocht langs het strand met de zeilwagen van Simon Stevin

Mouring was te kooi 'ekropen,
En de endeloze slaap
Had zijn wakker oog besloopen,
En hem, leeuw, gemaakt tot schaap,
Reeërs en matrozen riepen:
'Och! de grote schipper, och,
Wat zou 't schaân of wij al slapen,
Waakte schipper Mouring nog!

Schipper Mouring, maar je legt er,
Maar je legt er plat 'eveld,
Stout verwerer, trots bevechter,
Bei, te zee-wort en te veld*; (*zowel ter zee als te land).
Kijk, de takels en de touwen
En de vlaggen en het schut,
Staan en pruilen in de rouw, en
Altemale in de dut.'

‘Dutten?’ sprak mooi Heintje*, ‘dutten?’ (*Frederik Hendrik)

Stille, maats, een toontje min!
Dutten? Wacht, dat most ik schutten,
Bin ik anders* dien ik bin; (*tenminste)
'k Heb te lang om noord en zuien
Bij den baas te roer 'estaan,
'k Heb teveel gesnor van buien
Over deze muts zien gaan.

'k Sel 't hun lichtelijk zo klaren
Dat ik vlaggen, schut en touw
En de maats die met me varen
Vrijen sel van dut en rouw.
Reeërs, jouwerliefde* mien ik (*uw)
Die van vers op 't kussen vicht* (*vecht)
Wil j'eran? Kedaar, jou dien ik, (*ziedaar)
Jou allienig, bij dit licht.'

‘Weeran’, riepen de matrozen,
‘t Is een man of 't Mouring waar.’
En de reeërs, die him kozen:
‘Weeran, 't is de jonge vaâr.’
Heintje peurde strak an 't stuur, en
Haalde 't anker uit de grond,
't Scheepje ging deur 't zeesop schuren
Of er Mouring nog an stond.

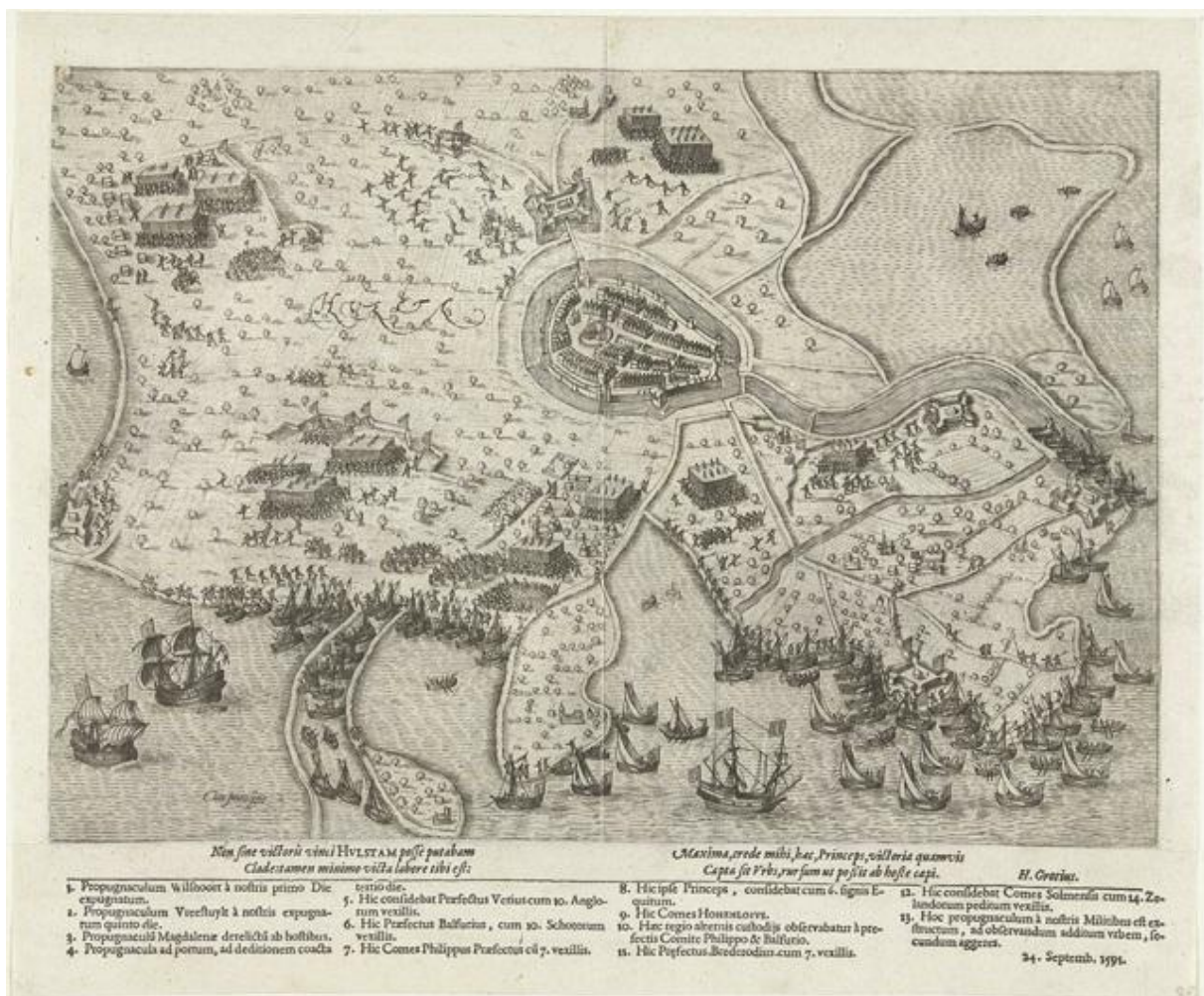

*Constantijn Huygens, 1596-1687, heer van
Zuylichem,
secretaris van stadhouder prins Frederik
Hendrik, dichter
Schilderij Jan Lievens ca. 1628-1629
Rijksmuseum Amsterdam SK-C-1467*

4 DE INNAME VAN HULST 1591, Edie Bogaert

4.1 De landing

Het is 1591. De dan 23-jarige Prins Maurits, opperbevelhebber van het leger, landt op 19 september te Calfsteerte, een thans verdwenen aanlegplaats ten noordoosten van Perkpolder. En hij is niet alleen: met een troepenmacht van 4000 man, in 300 schepen, gaat hij aan land. Zijn leger wordt nog versterkt door zeven cornetten ruitery, elk 100 à 300 man, die via Saeftinghe uit Brabant kwamen. Zij maken zich op voor een tocht naar het zuiden met als doel het innemen van Hulst.

Kaart van de belegering van de stad Hulst door Maurits in naam van de protestantse Nederlanden in het jaar 1591. Het noorden is op deze kaart rechts. We zien de stad met de haven (de verbinding met de Westerschelde) en buiten de Gentsepoort een aarden verdedigingswerk. Ten noordoosten van de stad zien we het water van de Vogel en de schepen die de soldaten hebben afgezet in de buurt van Calfsteerte. De meeste soldaten marcheren in de moderne carrévorm: een blok van piekeniers omringd door soldaten met vuurwapens.

*Anoniem naar Pieter Bast 1613-1615
Collectie Rijksmuseum Amsterdam*

Vlootlanding bij Philippine, anoniem naar Hendrik Cornelisz Vroom 1600

Een vloot met aan boord een legereenheid, onderweg van Middelburg naar Calfsteerte, bestond uit tientallen of zelfs meer vaartuigen. Het overgrote deel van de vaartuigen bestond uit kleine schepen, zoals seuyen, buizen en pleyten, en een flink aantal sloepen. Deze kleinere typen waren zeer geschikt om in de slikken en schorren manschappen aan wal te brengen. Meegevoerd geschut en andere 'bagage' moest aan uitstekende hoofden worden gelost, wat geen sinecure was. Verder transport over land gebeurde op wagens die van boeren werden opgevorderd. De vloot die in 1600 het leger van Maurits bij Philippine aan land zette om naar Nieuwpoort te trekken geeft een vrij volledig beeld van een landingsvloot, zoals ook die in 1591 te Calfsteerte. (Adrie de Kraker) Collectie Rijksmuseum Amsterdam RP-P-OB-80.532A

4.2 Waarom juist Hulst?

In de strijd tussen de rooms-katholieke Spaanse koning Filips II en de protestantse Staatsen valt Antwerpen in 1585 in Spaanse handen. Voor de Staatsen is het van groot belang de Westerschelde te beheersen en deze vaarweg naar Antwerpen eventueel te kunnen afsluiten voor alle scheepvaart. Eind 1583 wordt Terneuzen Staats en in 1586 veroverd Maurits Axel, maar het bezit van Hulst en het omliggende platteland (het Hulsterambacht) is onontbeerlijk voor het controleren van deze cruciale vaarweg.

4.3 Waarom juist nu?

Het is Maurits ter ore gekomen dat dit wel eens een gunstig tijdstip zou kunnen zijn om Hulst in te nemen. Een deel van de Hulstenaars is de Spaanse bezetting moe. En er is onrust in het Spaanse garnizoen wegens het niet uitbetalen van soldij. In 1590 vertrekken veel hoge officieren van het regiment Arenberg uit Hulst, nota bene op verzoek van het stadsbestuur. Men vindt de verblijfkosten te hoog en men verwacht van hen niet veel steun tijdens een eventuele belegering. Bovendien vertrekt gouverneur Scribani met een sterk konvooi naar Antwerpen. Zijn vervanger, kapitein Michel Castillo, blijft met slechts een kleine bezetting in Hulst achter.

4.4 De driedaagse tocht

De wegen zijn dermate slecht dat de tocht van de Westerschelde naar Hulst drie dagen duurt. Onderweg worden nog enkele forten in het Land van Hulst ingenomen: Kruythagen bij Kuitaart en Roversberg. De volgende dag neemt Maurits de rond de stad liggende sterkten in.

*De forten Kruythagen en Rooversbergh ten noorden van Hulst
Details van de chorografische kaart (nr. 1 van 20 stuks) van de Oostenrijkse Nederlanden met inbegrip van de Prinsdommen Luik en Stavelot, opgedragen aan de Keizerlijke hoogheden Maria Theresia en Jozef II, opgemaakt door graaf Ferraris, luitenant-generaal, gegraveerd door L.A. Dupuis, geograaf, 1777 (de toestand van kort na 1645). Collectie Oudheidkundige Kring van De Vier Ambachten*

4.5 Het beleg van Hulst

Op 21 september 1591 begint het beleg voor Hulst. Prins Maurits zendt een trommelslager en een trompetter tot aan de vestingwerken van de stad. Ze vragen aan de commandant of hij wil onderhandelen. Boze burgers dreigen de trommelslager te zullen neerschieten als hij dichterbij komt, maar anderen roepen juist dat het nutteloos is om verzet te bieden. Beide boodschappers keren terug naar het kwartier van de prins met de reactie *“dat zij alsnoch met Sijne Excellentie niet en konden accorderen”*.

4.6 Tussen hoop en vrees

De bezetting van een kleine schans vlakbij de stad geeft zich over, de manschappen mogen vertrekken naar Antwerpen. Maar de Spaanse soldaten in de stad zijn vast besloten om te vechten. Zij hebben hun hoop gevestigd op ontzet door generaal Mondragon, die in een binnengesmokkelde brief belooft Hulst snel te hulp te komen. De burgers in de stad daarentegen voelen er niets voor door de beschietingen hun huizen te laten vernielen.

4.7 De overgave

In de nacht van 24 september staan alle kanonnen van de prins klaar om de beschieting te beginnen. Op dat moment ziet men in de stad wel in dat verzet nutteloos is. Waarnemend commandant Michel Castillo besluit tot overgave van de stad, *“noch voor het geschut begost te spelen”*. Zijn officieren zijn het niet eens met de overgave zonder dat er ook maar één schot gelost is. Zij wijten dat aan de bange burgers en *“hadden berou dat zij die niet de kele afgesneden hadden”*.

4.8 De capitulatievoorwaarden

Het Spaanse garnizoen, bestaande uit slechts ongeveer 240 soldaten en 50 ruiters, mag met hun bagage vrij vertrekken. De burgers eisen dat zij dezelfde rechten zullen krijgen als de inwoners uit Holland en Zeeland. De Hulstenaars moeten een oorlogsschatting betalen van 6.000 guldens.

4.9 de waarnemend commandant?

Voor de Spaanse bevelhebber Michel Castillo loopt het Hulster avontuur maar slecht af. Men is van mening dat hij de sterke vesting Hulst te lichtvaardig heeft overgegeven. Op last van Alexander Farnese, hertog van Parma, wordt hij op 11 oktober 1591 in het kasteel van Antwerpen onthoofd.

Kaart van de belegering, verovering en verdediging van de stad Hulst door Maurits in naam van de protestantse Nederlanden in het jaar 1591. De kaart is van de hand van Frans Hogenberg (1535-1590), tekenaar en uitgever van historische prenten. Het noorden ligt onder. We zien Hulst met wijde omgeving. Vermeld worden Lillo, Doel, Beveren, Antwerpen, Rupelmonde, Sint-Niklaas, Gent, Moerbeke, Kalve, Axel en Terneuzen. Onderaan is de landingsvloot van Maurits afgebeeld in de buurt van "Doell". Ten zuiden van Antwerpen trekken de Spaanse troepen van Mondragon over de Schelde om Hulst te heroveren. Vanuit de stad trekken de Staatse troepen onder leiding van de graaf van Solms hen tegemoet. Collectie Gemeente Archief Hulst

4.10 De eerste Staatse periode: 1591-1596

Direct na de inname wordt er een nieuwe schepenbank benoemd. En meteen wordt er een sterk garnizoen in Hulst gelegd, bestaande uit vijf regimenten voetvolk en twee regimenten ruitery. Geen overbodige luxe: generaal Mondragon komt met 6.000 soldaten over de Schelde om Hulst te heroveren. Maurits haalt snel zijn troepen terug, zodat de Spaanse poging mislukt.

Tussen 1591 en 1596 leveren Staatse strooptochten in het Land van Waes veel op. Mondragon heeft zes jaar lang tevergeefs gepoogd deze zogeheten contributietochten of brandtochten te voorkomen.

Prins Maurits geeft direct bevel buiten de stad forten en verdedigingswerken aan te leggen. Zo komen de linies van communicatie tot stand. In het westen wordt Fort Nassau verbonden met de stad. In het oosten worden Fort Moerschans, Fort de Raap en Fort Zandberg door dijken met elkaar verbonden. Na het gereed komen hiervan wordt Hulst als een van de sterkste vestingen van Nederland beschouwd. In 1592 is er weliswaar sprake van Spaanse dreiging vanuit het zuiden, in 1593 wordt er zelfs een poging gedaan de stad te heroveren, maar beide mislukken. Dat ondanks een list: omgekochte garnizoenssoldaten simuleren bij een poort een schermutseling om enkele koeien, om tijdens het handgemeen de wacht te overmeesteren en de poort te openen. Dit verraad wordt tijdig ontdekt.

4.11 Weer Spaans, 1596

Heel lang duurt de 'eerste' [1578-1584 was ook calvinistisch!] Staatse bezetting niet. In 1596 staat er een leger van maar liefst 30.000 Spaanse soldaten voor de poorten van Hulst. Onder leiding van Albertus van Oostenrijk, gouverneur van de Spaanse Nederlanden, wordt de stad belegerd. Ondanks hardnekkig verzet moeten de verdedigers zich na een beleg van zes weken overgeven. Hulst is weer Spaans.

4.12 En uiteindelijk

Daar leggen de Staatsen zich niet bij neer. Na het Twaalfjarige Bestand (1609-1621) zijn er diverse Staatse pogingen om Hulst weer in bezit te krijgen, namelijk in 1626, 1637, 1639 en 1643. Alle zonder succes. Pas in 1645 slaagt Frederik Hendrik er na een beleg van vier weken in om Hulst weer in te nemen. Dit keer definitief.

*Bron: De geschiedenis van Hulst, P.J. Brand, 1972
Hulst in de 80-jarige oorlog, A. Prinsen, 1995*

*Kaart van de aanval op de stad Hulst door aartshertog Albertus van Oostenrijk in naam van de katholieke Spaanse koning in 1596. Linksboven op de kaart is het legerkamp van Albertus afgebeeld. Zijn troepen trekken vanuit het zuiden door geïnuundeerd gebied richting de forten ten oosten van de stad en vervolgens richting de Bagijnepoort. Over en weer wordt flink gevuurd met kanonnen. Ter hoogte van fort Moerschans biedt een kleine groep verdedigers tegenstand.
Collectie Oudheidkundige Kring van De Vier Ambachten*

Kaart van de aanval op de stad Hulst door aartshertog Albertus van Oostenrijk in naam van de katholieke Spaanse koning in 1596. Het noorden ligt op deze kaart boven. Afgebeeld is de opmars van de Spaanse troepen vanuit het zuiden door geïnundeerd gebied ("Mor vaert") en de daaropvolgende hevige gevechten in de buurt van de Bagijnepoort. Opvallend op deze kaart is het grote aantal redouten en forten in de polders rond de stad.

Collectie Oudheidkundige Kring van De Vier Ambachten

Kaart die de situatie weergeeft op 20 augustus 1596, na de inname van de stad door Albertus van Oostenrijk in naam van de katholieke Spaanse koning. Het noorden is boven. De stad is afgebeeld met vier poorten en met aarden verdedigingswerken vóór drie van die poorten. De kanonnen zwijgen en het leger van Albertus heeft zich genesteld tussen de forten Austria en Clinghe. De barbecue brandt temidden van de tenten. De andere Spaanse bevelhebbers hebben ten oosten van de stad hun kampementen opgeslagen. De teksten op de kaart verhalen over de inname van het fort Becaf (Kleine Rape) op 10 juli, de bezetting van de dijk tussen de stad en fort Moerschans en van het fort zelf op 18 en 19 juli en de inname van de forten de Rape en Zandberg op 20 augustus. De Staatse verdedigers verlaten de stad in noordelijke richting en schepen zich in bij het fort Nassau. Duidelijk is dat de aanval van de Spanjaarden zich heeft geconcentreerd op de Bagijnepoort en directe omgeving. De aarden wal ten noorden van de poort, de poort zelf en de huizen in de onmiddellijke omgeving liggen in puin. Om de overwinning te vieren trekt er al een processie, met het heilig kruis voorop, door de straten van de stad.

Collectie Oudheidkundige Kring van De Vier Ambachten

5 EEN BRIEF VAN MAURITS AAN DE STATEN VAN ZEELAND 1591, Huub Stals

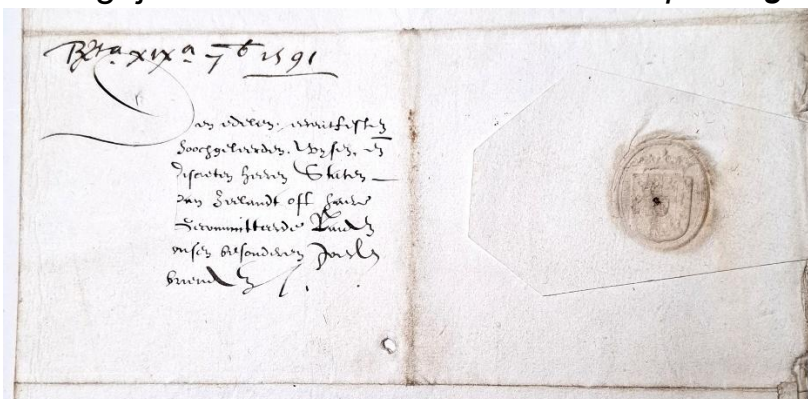
Dit door “*Mauritz, geboren prince van Orangien*”, opgestelde document heeft direct betrekking op het beleg van Hulst in 1591.

Het betreft een schrijven van Maurits aan de Staten van Zeeland (het bestuur van het gewest Zeeland) over de bevoorrading van de ca. 4000 militairen, die bijeengebracht zijn voor de aanvang van de belegering. De brief is geschreven “*Op onsen schepe tegens over Arnemuyen*” en gedateerd “*desen 18 septumbris 1591*”.

Hulst was destijds vanaf Arnemuiden, dat hier als ankerplaats diende, over water bereikbaar, omdat Walcheren en Zuid-Beveland van elkaar waren gescheiden door een brede vaargeul, Het Sloe.

Na de gebruikelijke eerbiedige aanhef (“*Edele, eerentfeste hochgeleerde, wijse ende discrete, besondere goede vrinden*”) deelt Maurits de heren statenleden mee:

- dat hij de volgende dag 19 september hoopt aan te leggen bij de “*Hulsterhaven offte Calverstert*”, een landingsplaats aan de Schelde;
- dat in verband met de opmars naar en het slaan van het beleg voor Hulst zijn troepen voorzien moeten worden van al het nodige (“*met alle 't gheene dat tot desen exploit zal noodich wesen*”);
- dat de Staten van Zeeland dringend verzocht worden voedingsmiddelen en andere uitrusting (“*vivres ende andre equipage*”) terstond na te sturen;
- dat er ook een publicatie uitgaat, waarbij kleinhandelaren van harte worden uitgenodigd om aan de troepen te “*comen soetelen*”, d.w.z. levensmiddelen, lekkernijen en sterke drank te verkopen. In een tijd, waarin een leger nog geen specifieke ‘intendance’-dienst kende voor de bevoorrading, waren de zoetelaars of marketentsters van eminent belang. In de bekendmaking moet dan ook worden opgenomen, “*dat se alle de privilegien ende vrijheiden daertoe staende sullen genieten*”. Het belangrijkste voordeel van de beloofde “*privilegien ende vrijheiden*” was

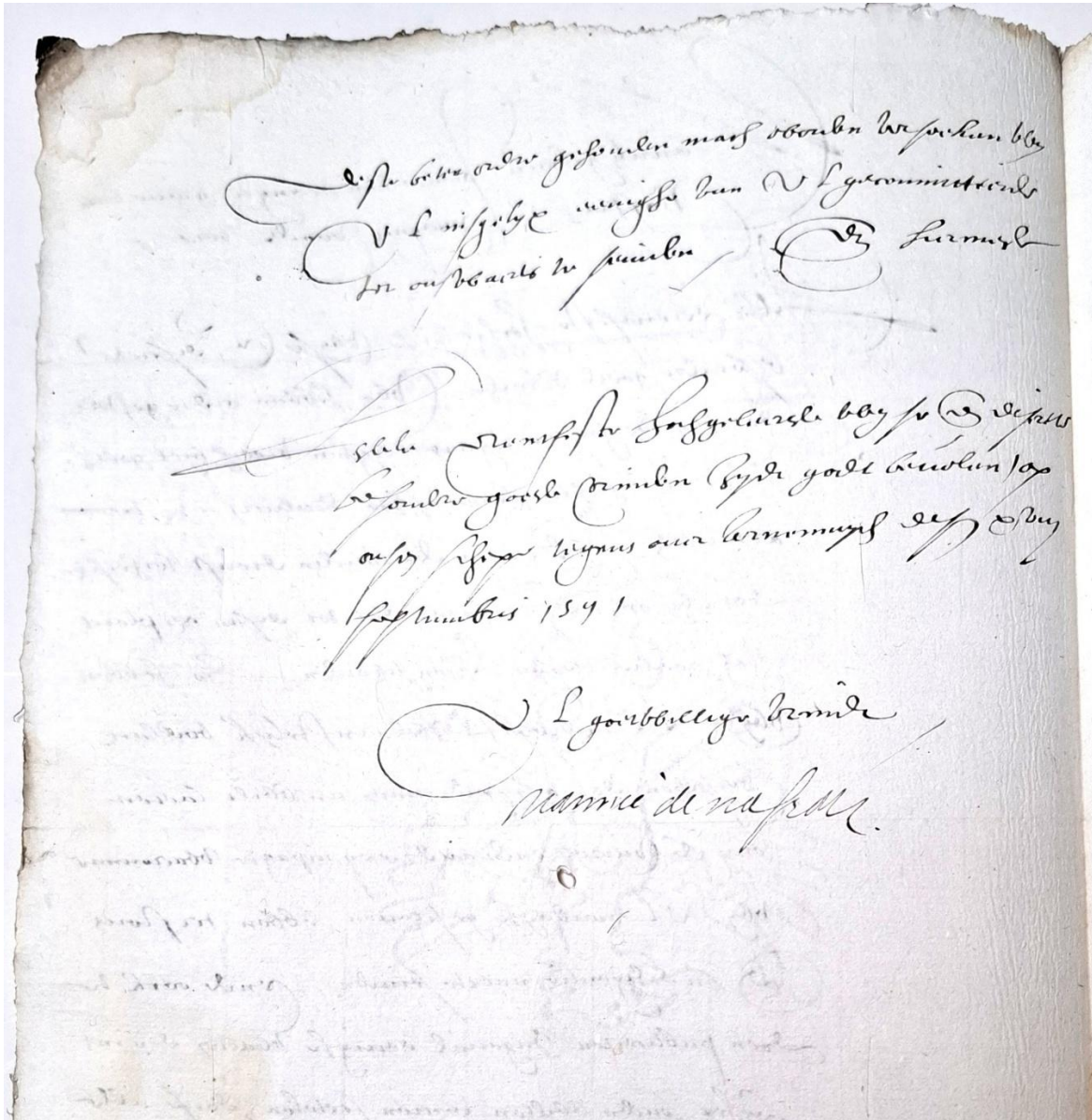

de vrijstelling van het betalen van belasting over de verkoop.

Het schrijven eindigt met de wens “*zijdt Godt bevolen*” (Het ga U goed) aan de Staten van Holland en de ondertekening “*Maurice de Nassau*”.

Clairich geboren prins van Oranjes graue van
Nassau. Marquis van de Bors

Gelke overmitsse Jorhgulende vbyse & veyndes
vbyndre gavel vanden vby hebben ende gespelt
dat vby vryfopen nyens moeghen vray met godel
sulpe tot sulsthe sauen ofte calurs at w
arruutary. G aep der landen ewigst wvysighe
dat vby met alle vryen dat te veyen vplait
gal noodels vryen vryen vbeuden. So hebben
vby v l ander vryff vbel crnstlych vbellin
vryfhan dat gh mit nare an vbelo lacten
ous de vryes end andro vrypagie vbeuronne
vby v l vandygh gespinnen vbbin vryfous
v m delijantie nare vryen, vnde oock te
den publiceren vryual vrygh vbeurou die int
lyche vryen vbellin conun vryten, datp alle
se vryvryen v vryfuden dardre vrymet sully
vryden. vnde op dat in alle

bron: Zeeuws Archief Staten van Zeeland en Gecommitteerde Raden (1574), 1578-1795 (1799), 897, jaar 1591

6. BRIEF VAN HET BESTUUR VAN HET HULSTER AMBACHT AAN MAURITS 1593, Huub Stals

Historische achtergrond

Op 21 september 1591 was Maurits met zijn troepenmacht voor Hulst verschenen en liet hij de voorbereidingen voor het beleg van de stad beginnen. Tot vijandelijkheden kwam het echter niet. Het opstellen van op de stad gericht geschut en het uitsuren van een trompetter om de overgave te eisen was voor de garnizoenscommandant en het

stadsbestuur al voldoende reden om een delegatie naar Maurits te sturen. De onderhandelingen over de capitulatie hadden “*een zoo goeden voortgang*”, dat Maurits nog op 24 september 1591, de dag van de overgave van de vesting, aan de Staten-Generaal kon schrijven, “*dat dezelve stad in onze handen geleverd*” was.

Met de inname van Hulst hadden de Verenigde Provinciën een extra uitvalsbasis, niet voor verdere veroveringen in Vlaanderen, maar om dit gebied te ‘brandschatten’, d.w.z. het opleggen van periodieke ‘schattingen’ (dwangsommen) aan de bevolking op straffe van brandstichting, plundering en gijzelneming.

Het afdwingen van de brandschatting vereiste relatief veel militairen, die allemaal in het kleine Hulst moesten worden ondergebracht, zowel bij particulieren als in openbare gebouwen. De tekstbron uit het Gemeentearchief Hulst gaat over de inkwartiering in het ’s Landshuis, de bestuurlijke zetel van Hulsterambacht.

Beschrijving tekstbron

(Om de beschrijving zo dicht mogelijk bij de authentieke tekstbron te laten aansluiten, bestaat deze deels in transcriptie met verklarende uitleg)

In september 1593 dienden burgemeester, schepenen (raadsleden) en de “*bailliu*” (baljuw, de vertegenwoordiger van de Staten-Generaal in steden, voornamelijk belast met de rechtspraak) van Hulsterambacht (destijds het bestuursdistrict dat ongeveer het grondgebied van de huidige gemeente Hontenisse omvatte) een verzoek in bij “*Zijne Excellentie*” (Maurits). Heel nederig vroegen zij, zich “*supplianten*” (smekelingen) noemend, aan Maurits om het “*Landthuis*” (Het ’s Landshuis, Steenstraat 37, Hulst) te ontdoen van de door het stadsbestuur van Hulst doorgevoerde inkwartiering van “*soldaten so van ordinaire garnisoene*” (het vaste garnizoen in Hulst) en van “*extraordinaire*” (extra militairen). Omdat het ’s Landshuis de zetel was van “*de administeerende justice*” (de rechtspraak), had het bestuur van Hulsterambacht “*sauvegarde ende vrijdom*” (bescherming en vrijstelling) gekregen, maar desondanks zat het gebouw toch vol soldaten “*meer als eenig ander huus binnen die gehele stede*”. Deze vrijstelling was op 8 oktober 1591 bedongen, nog eens bevestigd op 17 april 1592, maar nu in september 1593 was er nog niets veranderd. De rechtbankmedewerkers konden “*hunne affaire*” (hun werk) niet meer naar behoren doen en de afhandeling van rechtszaken was “*geretardeert*” (vertraagd). Sommige taken waren zelfs “*buyten alle gebruuck*” (werden niet meer gedaan) en daarom moesten “*alle mogelijcke middelen*” worden aangewend om het ’s Landshuis ongemoeid te laten.

Het uiterste middel was kennelijk een klacht indienen bij stadhouder en legeraanvoerder Maurits en zoals destijds gebruikelijk werd het antwoord op het schrijven van of namens de geadresseerde in de kantlijn genoteerd en dat is bij dit verzoek ook het geval.

De reactie van Maurits was kort, duidelijk en viel voor het bestuur van Hulsterambacht positief uit. Hij gaf “*den magistraat deser stede*” (het stadsbestuur van Hulst, dat verantwoordelijk was voor de inkwartiering) de opdracht *het Landthuys van Hulsterambacht (...) vrij ende exempt* (leeg) *te houden van logierij* (huisvesting) van soldaten “*tzy* (hetzij) *ordinaire oft extraordinaire*”.

Gedateerd “*den XVII^{en} Septembr* (17 september) 1593.

Ondertekend: *Maurice de Nassau*.

Maurits heeft altijd ondertekend met ‘Maurits van Nassau’ (hier in meer geciviliseerd Frans’ Maurice de Nassau’) in plaats van Maurits van Oranje. Tot 1618 had zijn oudere halfbroer Filips Willem (op bevel van de Spaanse koning Filips II gevangen genomen en naar Spanje afgevoerd) recht op deze titel. Ondanks het feit, dat Filips Willem van het politieke toneel was verdwenen, respecteerde Maurits het feit, dat alleen zijn halfbroer recht op de prinsentitel had.

De 31ste Maerch 1593

Istagee. In alder Heerheit ende in budueren
 Baillen, burgum, ende Egeren bay Hulst, rambargt
 hoe dat Cnue Heerheit ende de saluzards ende
 vordoy bay Logier, bay yarruportus, Paulueds bay
 de Fyrtiere gebrordert ont alle Jaree slesiedt ende outaure, by nymer
 by de supplet, by - roufirumst, get gufft biluiff burgum, ende Egeren
 dadministratie bay die Jere. Stadt Hulst, dageel Landshuro bay boory ambte
 behore, geassiert - agfuuw de supplet, Justice administratie justice
 boorden, end vromert onelastig, mit Logier, bay soldaty, go bay ordinaire
 hiermede de magistrat, yarruportus, alre vande vrie, by alle orrurrig, ytraordinat
 deser stede, get Landshuro, yarruportus, alre vande vrie, by alle orrurrig, ytraordinat
 bay Hulst, rambargt - ouergubde, mit alre vrie, aude gure, hure, der geuel
 hiermede gementiomert stede, Juder blyg, dat de Heerheit ende Justice, by hure
 by ende exempt te affaire, beforuere, ende administratie, bay Justice, by gure
 vordere bay Logier, ytrubert, by, ende vordere, vordere, by gure
 bay soldaty, by, alre vande vrie, by alle gebuurig, ende goede, polisie
 ordinaire, of ytraordinat, bay ander, vordere, fut regard bay gure, bay Justice
 vordere, de Kanig, die mit mit alle moege, middels, dule, geboort
 hure, vande, vande, dat fut miuste, Langst, dit gement, by gure, de
 vordere, vordere, by, supplet, vordere, by, vordere, vordere
 vordere, hure, vordere, dat vordere, vordere, by, vordere, vordere
 vordere, vordere, de, vordere, saluzards, de boory, burgum, by Egeren
 vordere, vordere, by, die Stadt, gufft, vordere, by, vordere, vordere
 vordere, vordere, vordere, Landshuro, bay alle, Logier, bay soldaty, bay ub
 Manrice de Nassau, boortay, vordere, by, vordere, vordere, by, vordere, vordere
 vordere, vordere, vordere, vordere, vordere, vordere, vordere, vordere

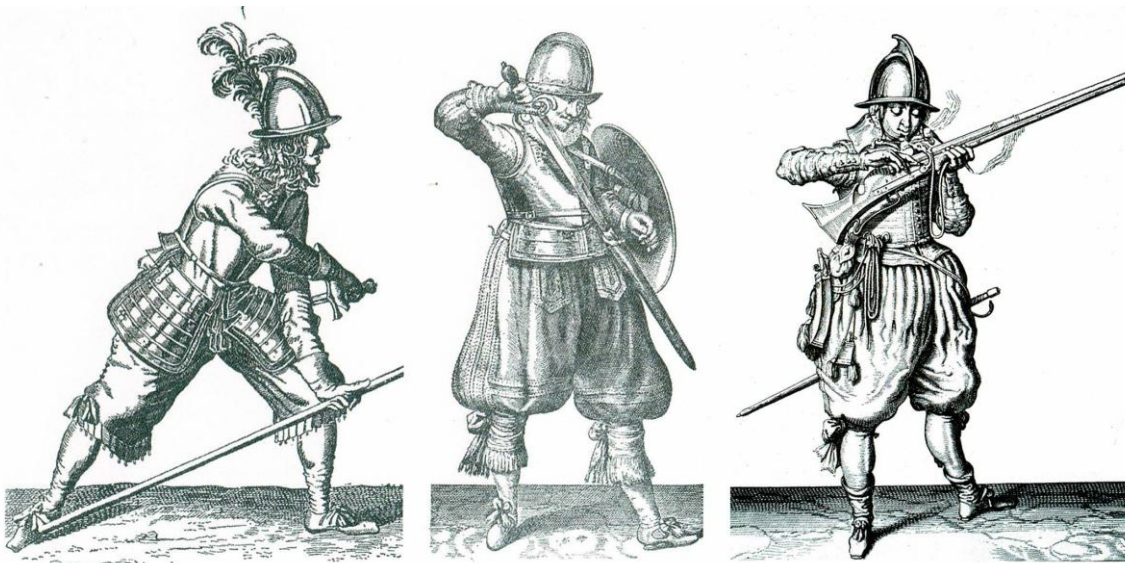
71

Hercolationert Tegens doriginale hq.
 metgades de marginale appostille by
 hure vordere vordere, geturhent, vordere
 vordere, vordere, vordere, vordere, vordere, vordere
 vordere, vordere, vordere, vordere, vordere, vordere

W. vordere
 1593

7 HET LEGER VAN DE OPSTANDIGE GEWESTEN IN DE JAREN DAT PRINS MAURITS OPPERBEVELHEBBER WAS, Antoine Prinsen

In de zestiende eeuw werd er voor het oorlog voeren overwegend gebruik gemaakt van huurlingen. Dit waren soldaten met een los en tijdelijk dienstverband. De overheid besteedde de werving uit aan militaire ondernemers. Zij namen de verplichting op zich om een vastgesteld aantal soldaten te werven, zo nodig de soldij voor te schieten en de kosten van een eventuele veldtocht voor hun rekening te nemen. Zo lang ze betaald werden was de opdrachtgever verzekerd van de trouw van de soldaten. Was dat niet het geval dan konden ze zich tegen hun broodheer keren. De soldatenmarkt strekte zich uit over heel Europa. Voor de werving hield de ondernemer, meestal de latere kapitein (aanvoerder) van de groep, zitting in een herberg waar hij de belangstellenden trakteerde op bier. Rekruten kregen een contract te tekenen en daarna een handgeld. Ze bleven voor eten en drinken ten laste van de kapitein totdat ze waren ingeschreven op de monsterrol. Daarna pas hadden ze recht op betaling van soldij door de overheid. Die soldij werd overigens niet rechtstreeks aan de soldaten uitbetaald maar aan de kapitein die vaak probeerde er zelf ook nog wat aan te verdienen. Eind zestiende eeuw namelijk, toen de organisatie van het leger onder invloed van prins Maurits professioneler werd, kwam er ook in de uitrusting van de soldaten meer uniformiteit. Meestal zorgde de kapitein voor de levering van de uitrustingsstukken. Hij maakte afspraken met de fabrikanten en hield de aanschafkosten daarvan, of iets meer, in op de soldij.

*Een piekenier, een rondassier en een haakbusschutter (arquebusier)
Overgenomen uit: J.J.B. Kuipers, De Staats-Spaanse Linies. Monumenten van
conflict en cultuur, Vlissingen 2013, pag. 98.*

Op de afgesproken tijd verzamelden de soldaten zich in de monsterplaats. Daar werden ze door de monstercommissaris geïnspecteerd en ingeschreven op de rol. Ook moesten ze een eed afleggen. Een gewone soldaat verdiende daarna tweehonderd groten Vlaams per maand van dertig dagen oftewel zes en een halve groten per dag. Piekeniers met volledig harnas en musketiers verdienden vaak het dubbele. De soldij werd overigens niet direct volledig uitbetaald maar in wekelijkse porties van veertig groten. Zo bleef er voor de soldaten iets om naar uit te kijken en hadden ze een reden om te blijven waar ze waren.

De soldaten waren georganiseerd in regimenten van tien vendels of compagnieën. Aan het hoofd van een regiment stond een kolonel. Aan het hoofd van een compagnie een kapitein. Hij werd bijgestaan door een luitenant en een vaandrig. De luitenant was plaatsvervanger van de kapitein; de vaandrig was verantwoordelijk voor het vaandel. Een compagnie was meestal niet groter dan 150 man. In 1575 werd de samenstelling van een compagnie infanterie door prins Maurits vastgesteld als volgt: drie 'grote' officieren (kapitein, luitenant, vaandrig), zes 'lage' officieren (vier korporaals en twee sergeanten), een foerier of klerk, twee tamboers, een chirurgijn, drie jongens en 134 soldaten waarvan 48% piekeniers, zwaardvechters (rondassier) en hellebaardiers en 52% soldaten met vuurwapens (musketten en roers). De vuurwapens hadden een lage vuursnelheid van één schot per twee minuten. Ruiters vormden daardoor het grootste gevaar voor de schutters. Vandaar dat de schutters beschermd moesten worden door een haag van soldaten bewapend met pieken of spiesen, essenhouten stokken met een lengte van meer dan vijf meter en voorzien van een ijzeren punt. De piekeniers konden verder uitgerust zijn met een 'rusting'. In de meest uitgebreide variant bestond dat uit een harnas bestaande uit een borst- en rugstuk, een ijzeren ringkraag (gorgorijn), schouderplaten, armstukken (gardebrassen), beenstukken (tassetten) en een 'stormhoed' (een open helm). De schutters droegen geen pantser, maar alleen een helm. De overige soldaten, bewapend met tweehandig slagzwaard en schild (rondassier) of hellebaard (een steek- en slagwapen met een lengte van ruim twee meter), hadden als voornaamste taak het beschermen van de officieren, de vaandels, de muzikanten en het overige personeel. Uiteindelijk beschikten de opstandige gewesten in 1578 over ongeveer 30.000 man infanterie.

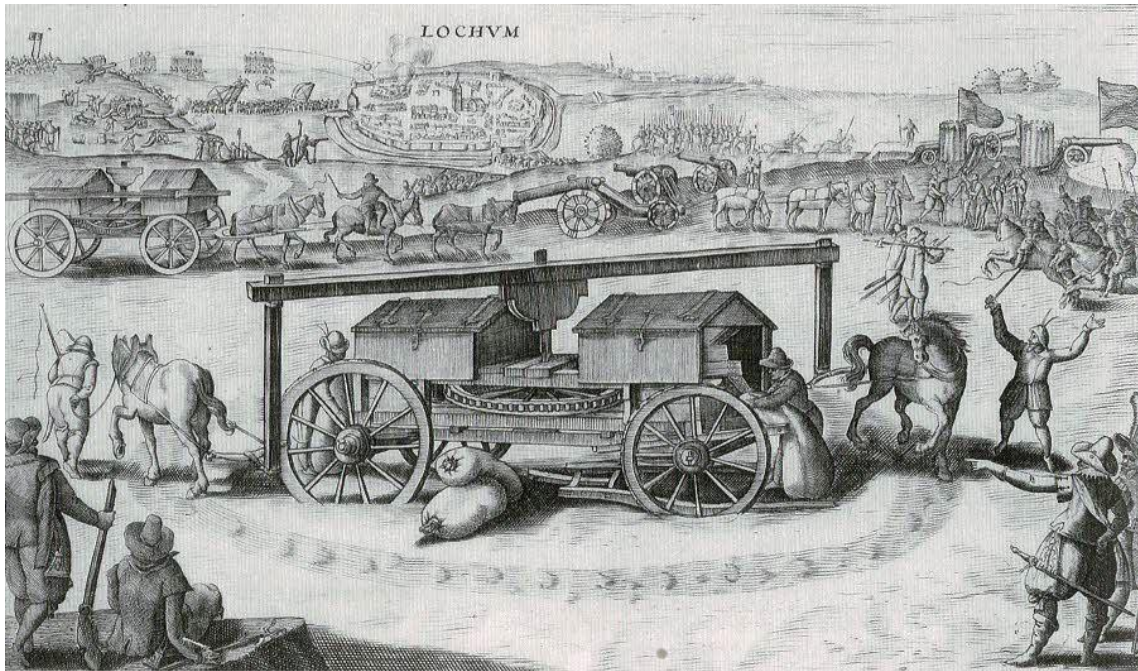

Zoetelaarster of marketentster.
Schilderij van Jan van Bijlert, ca. 1640
Centraal museum Utrecht

Soldatenkost bestond in hoofdzaak uit brood, boter, kaas, spek, bier en gezouten haring. Groenten werden amper gegeten. Ter bevordering van de toevoer van voedsel door producenten en 'zoetelaars' kon 'vrijleger' worden afgekondigd. Alle producten mochten dan zonder betaling van belastingen naar het legerkamp worden vervoerd. Werd de weg naar het kamp te gevaarlijk, dan werden de zoetelaars samengevoegd tot konvooien van een paar honderd wagens en onder militaire escorte naar hun bestemming gebracht. De broodverstrekking vereiste de meeste organisatie omdat brood in de zomer hooguit acht dagen houdbaar was en in de

herfst tien. Een soldatenportie was anderhalf pond brood per dag. Een brood van drie pond, voor twee dagen, kostte vier groten.

Het bakken en de distributie vonden plaats onder verantwoordelijkheid van de 'commis van de vivres', een overheidsfunctionaris. Was het leger in de buurt van eigen of neutrale steden dan brachten lokale bakkers of zoetelaars het brood naar het kamp. Om het leger van brood te voorzien nam het Staatse leger uiteindelijk zes door paardenkracht aangedreven molens en twintig ijzeren veldovens mee op veldtocht. Deze werden in bedrijf gehouden door twaalf molenaars, tweeënzeventig bakkers en veertig metselaars. Een voorziening goed voor een productie van dertigduizend pond brood per dag. Voor twintig dagen brood was wel een hoeveelheid van 300.000 liter (100 last) roggemeel nodig. Beleggen was in die jaren de meest gebruikte methode om steden te veroveren. Het was een combinatie van het blokkeren van de toegangen tot de stad, het beschieten van de stad met kanonnen, het aanleggen van loopgraven richting de stad, het maken van dammen in de vestinggracht en het ondergraven van de vestingwal.

Molenwagen zoals die werd gebruikt bij de belegering van Lochum in 1606.
Gravure van Frans Hogenberg (1535-1590). Gelders Archief Arnhem

Het eigenlijke beleg van de stad begon met de aanleg van de naderingsloopgraven ('approches') op circa tweehonderdvijftig meter afstand van de vesting. Net buiten het bereik van een musketkogel die niet verder vloog dan 225 meter. Door de commandanten werden vanuit verschillende richtingen tegelijk loopgraven aangelegd. Na het bereiken van de gracht werd die, onder dekking van de loopgraaf, gedempt met hout en stro. De bedoeling was de gracht over te steken om daarna de aarden wal van de vesting te ondergraven en een bres te slaan.

Piekenier. Uit: J. de Gheyn, Wapenhandelinge van Roers Musquetten ende Spiessen, 1607

De soldaat (en zijn compagnie) die als eerste de wal bereikte was uiteraard de held van de dag. Als dat gebeurde was de stad verloren en moest het garnizoen zich overgeven. Verder verzet was op dat moment zinloos. Het aanvallende leger had meestal veel meer soldaten dan er in

garnizoenen lagen in de stad. Verzet tot het uiterste was zeer riskant voor het garnizoen én voor de inwoners. Want een stormenderhand ingenomen stad mocht door de soldaten worden geplunderd. Zij konden dan vrij beschikken over leven en bezit van de inwoners. Beter was het de stad over te geven op bepaalde voorwaarden en de poorten te openen voordat de stormaanval was begonnen.

Zodra de troepen arriveerden bij de te belegeren stad maakten de soldaten op ongeveer anderhalve kilometer afstand een kampement. Voor zichzelf bouwden de soldaten hutten voorzien van een strooien dak. Het hoofdkwartier, de artillerie en de munitievoorraden werden van hout gebouwd en bevonden zich in het midden van het kamp. De soldaten waren verplicht zonder vergoeding aan het verschanseren van hun eigen kwartieren te werken. Voor alle andere arbeid kregen zij een dagvergoeding van twintig groten.

Kampement van het Staatse leger tijdens de belegering van de stad Hulst in 1645. Schilderij van Hendrick de Meijer. Rijksmuseum Amsterdam

De soldaten wierpen rondom deze kampementen verschansingen op. Hierna werd de aanleg van de linie van circumvallatie aanbesteed. Dat was een aarden wal met daarvoor een gracht die beschermde tegen een aanval in de rug door een eventueel ontzettingsleger van de vijand. Met de hygiëne en geneeskundige hulp was het slecht gesteld. Behalve het verbod ergens anders in het kamp zijn behoefte te doen als “ter

geordonneerde plaetse” en de verplichting de ingewanden van geslachte dieren buiten het kampement te begraven, was er niets geregeld.

Bronnen:

Groen, P., red., *Militaire Geschiedenis van Nederland, Deel 1*, Amsterdam 2013

M. de Jong, *‘Staat van Oorlog’. Wapenbedrijf en militaire hervoming in de Republiek der Verenigde Nederlanden*, Hilversum 2005

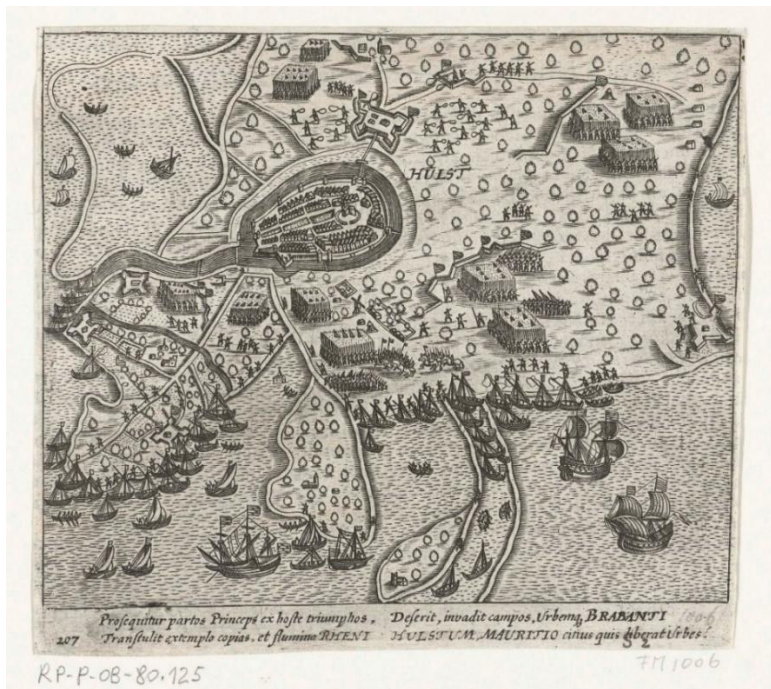
7.1 De schepen, Bert Zandvoort

Voor de belegeringen van Maurits zijn zeer veel, vooral kleine schepen gebruikt. Een andere keuze was er eigenlijk niet vanwege de plaatselijke omstandigheden. Veel kreken, eb en vloed, ondiep water. Veel materiaal moest verplaatst worden in kleine plat geboomde schuiten. Bij het bestuderen van de afbeeldingen uit die tijd zien we veel kleine spriet getuigde schepen. Vaak niet veel groter dan 10 meter. Verder uit de kust zien we schepen met meerdere masten en soms een geroeid schip.

De vloot voor Sluis

Collectie Oudheidkundige Kring van De Vier Ambachten

Kaart van de belegering van de stad Hulst door Maurits in naam van de protestantse Nederlanden in het jaar 1591. Het noorden is op deze kaart links en het oosten onder. Deze kaart werd ook opgenomen in het werk van Pieter Bor (1559-1635) over de Tachtigjarige Oorlog. anoniem naar Pieter Bast 1613-1615
Collectie Rijksmuseum Amsterdam

De vloot voor Philippine..
Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

In de expositie staan enkele modellen van schepen die lijken op de schepen uit de tijd van Maurits. Ze zijn echter van een latere periode.

De hoogaars met sprietzeil

Dit model van de hoogaars heeft een sprietzeil, een vierhoekig type zeil. Het sprietzeil wordt gekenmerkt door een stok, de spriet, die diagonaal van de halshoek (bij de mast) naar de spriethoek loopt. Op de afbeeldingen van de landingen tijdens de operaties van Maurits zijn de meeste kleine schepen uitgerust met een sprietzeil. Schaal 1 : 20, Uitleen IMZ

De hoogaars, gaffel getuigd

De naam komt voor het eerst voor in de 16e eeuw als een opgeboeid klein vrachtscheepje. Het is als type een platbodem met een smal vlak. Kenmerkend zijn verder de rechte sterk voorover hellende steven, het geveegde ondiepe achterschip. De hoogaars werd later vooral gebruikt voor de mossel- en oesterculturen en het vissen op schelpen en kokkels. De grotere hoogaarzen werden ook veel gebruikt als vrachtvaarder en lichter.

Schaal 1 : 20, 1970, Uitleen IMZ

De hektjalk

De tjalk is een historisch zeilend vrachtschip voor de binnenwateren. De naam werd in de 17e eeuw voor het eerst gebruikt om schepen met ronde boeg aan te duiden. Dit scheepstype kent vele uitvoeringen. Dit model is een hektjalk, ook wel staatsietjalk genoemd: Een oud type tjalk waarbij het boeisel achter boven de berghouten omhoog doorloopt en een driehoek vormt (het hennengat) waardoor het helmhout loopt. Op de afbeeldingen van de landingen van Maurits zijn veel tjalkachtige schepen te zien. Uitleen AZ

Een galei of galjas, ca 1692

De galei was een vaartuig dat veel werd gebruikt in de Middellandse Zee. Ook de Spaanse en Franse marine hadden verschillende galeien. Op de afbeelding van de vloot voor Sluis zijn galjassen te zien. De galjas evolueerde uit grote koopvaardijgaleien en vormde er de militaire variant van. Ze bezaten tot 32 riemen, elk bemand door tot wel 5

personen en beschikten gewoonlijk over drie masten en een voor- en achterkasteel. Op de boeg staan een aantal zware kanonnen en langs boord verschillende kleine kanonnen. Model::Reale de France , 1 : 60. 63 meter lang, 9,7 meter breed. Bemanning 560, aantal roeiers 360,5 kanonnen op voorschip en 11 draaibussen. Uitleen IMZ.

Driemaster oorlogschip (galjoen)

Op de afbeeldingen van de landingen zien we in dieper water een twee- of driemaster liggen. Op deze schepen bevindt zich meestal de bevelvoerder met zijn staf maar ook voorraden die met de kleinere schepen aan wal worden gebracht. Dit model is van de Vasa (Zweden) die in 1628 naar Nederlands ontwerp is gebouwd en op zijn eerste reis na 1600 meter zonk. Het origineel is te zien in het Vasamuseum in Stockholm. De afmetingen zijn 62 meter lang en 11,7 meter breed. Het had 64 kanonnen en een bemanning van 435 personen. Uitleen IMZ.

8 HET DAGELIJKS LEVEN IN DE STAD HULST EN IN HET HULSTER AMBACHT, Antoine Prinsen

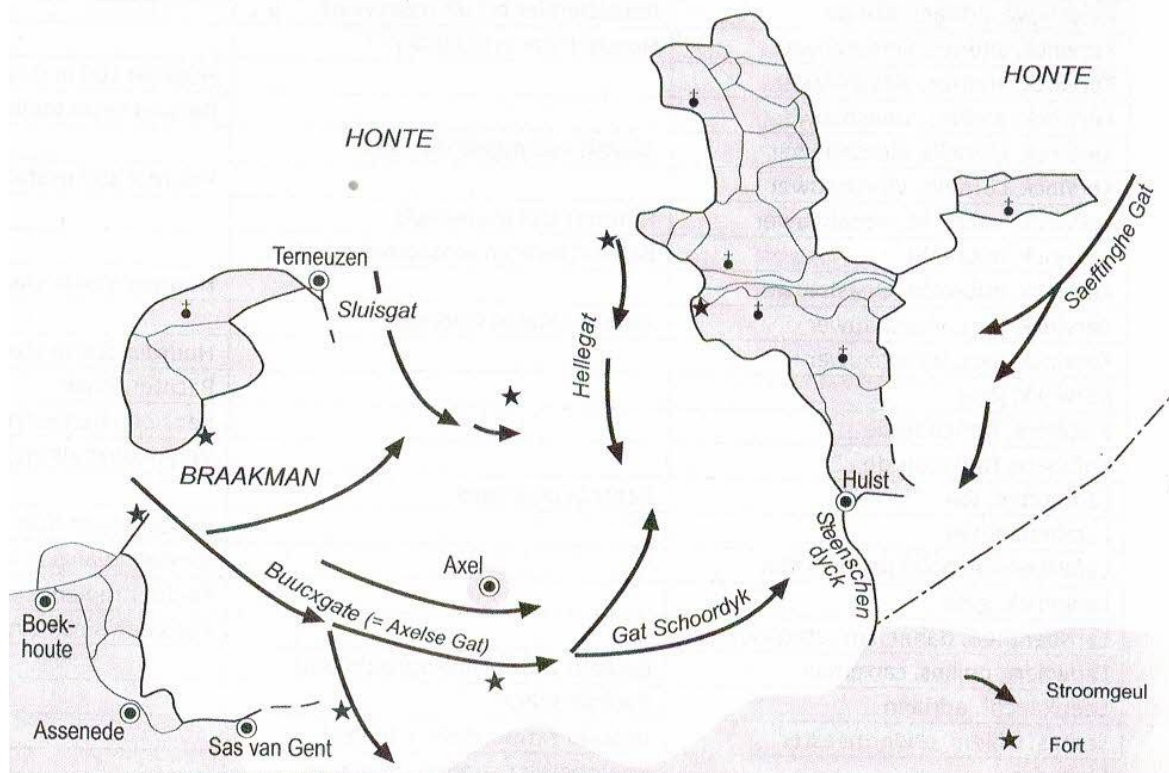
NA DE INNAME DOOR HET LEGER ONDER LEIDING VAN MAURITS VAN NASSAU 1591 – 1593

8.1 Hulst en Hulsterambacht

In 1591 waren stad en ambacht nog onderdeel van het graafschap Vlaanderen. De graaf van Vlaanderen was, als Philips de Tweede, tevens koning van Spanje. Ruim vijftientig jaar werd er in Vlaanderen en andere gewesten zoals Brabant, Zeeland en Holland oorlog gevoerd tegen de koning. De gewesten wilden liever de eigen boontjes in (protestantse) zelfstandigheid doppen, dan overgeleverd te zijn aan het (rooms-katholieke) bewind van Philips. Gevolg van die periode van opstand en oorlog was dat de stad Hulst direct aan de Westerschelde (toen “Honte” genoemd) was komen te liggen. Westelijk van de stad stonden namelijk, zo ver het oog reikte, de polders onder water. De haven die vanouds de stad verbond met de Schelde was opgegaan in het water van het Hellegat. Ten noorden van de stad lagen nog enkele polders van het Hulsterambacht boven water rond de kerkdorpen Lamswaarde, Pauluspolder, Hengstdijk en Ossensisse en in het noordoosten lag de Polder van Namen nog droog met het gelijknamige dorp. Ten oosten van de stad Hulst was het ook louter maar verdronken land. Via het Saeftinghe Gat had het water hier vrij spel in de voormalige polders van Lamswaarde en Rietvliet (Clinge). Naar het zuiden toe lag er welgeteld nog één dijk die de stad verbond met Sint-Jansteen en het verderop gelegen Waasland. Deze Steenschendyck was zo belangrijk dat nog in het jaar 1589 samen met het bestuur van het ambacht een bedrag van meer dan zestien duizend groten werd uitgegeven om de dijk te verhogen en te beleggen met hout en stro zodat die berijdbaar bleef in de wintermaanden.¹ De hierboven geschetste situatie werd door Adrie de Kraker geïllustreerd in zijn boek ‘Landschap uit Balans’.² De desbetreffende kaart is hier nog eens afgedrukt.

¹ GAH, SA193 folio 49v.

² A.M.J. de Kraker, *Landschap uit Balans*, Utrecht 1997, pag. 156.

Reconstructie van de stroomgeulen in Hulsterambacht en Axelambacht, 1586 – 1609.

Landschap uit balans, A.M.J.de Kraker, 1997

In de jaarrekeningen die het stadsbestuur opmaakte, vinden we bevestiging van deze situatie. In het jaar 1592 was in het westelijke deel van de stad de wateroverlast zo groot dat het stadsbestuur besloot een watermolen aan te kopen. Dat wil zeggen de inwoners kregen een “ommestelling” te betalen om de kosten daarvan te dekken. Jammer genoeg is de rekening die Jan Neve als stadsbode maakte van de inning van die belasting en de aankoop van de molen niet bewaard gebleven.³

De molen werkte op paardenkracht en Cornelis de Boot, Jan Brouckaert en de weduwe van Andries de Boot werden betaald voor het gebruik van hun paarden.⁴ Een ander bewijs is het feit dat voor het noteren van de namen van de passanten en vreemdelingen die de stad binnenkwamen maar twee “opschrijvers” nodig waren. Eén voor de Dubbelepoort en één voor de Bagijnepoort. De andere twee poorten (Gentsepoort en Asschepoort) waren onbruikbaar vanwege het vele water. Dit betekende werk voor Gillis van den Dorpe en Lieven Doen die voor het opschrijven van de namen 14 groten per dag ontvingen van het stadsbestuur.

³ GAH, SA194, folio 23.

⁴ GAH, SA194, folio 54v.

Inkomsten die zij konden aanvullen met het schoonhouden van de poort en de valbrug vóór de poort.⁵

De geldbedragen die in dit artikel worden genoemd, zijn uitgedrukt in 'groten'. Daarmee worden bedoeld 'Vlaamse groten', zilveren munten die sinds 1337 werden geslagen. Zij vormden de basis voor het rekensysteem dat in de financiële documenten van die tijd werd toegepast. Om die betalingen in groten in perspectief te kunnen plaatsen volgen hier een paar bedragen ter vergelijking. De bode van het stadsbestuur kreeg in die jaren een jaarsalaris van 3.600 groten. De stadsvroedvrouw verdiende 1.440 groten. De schoolmeester 4.320 groten en de stadsdokter 4.000 groten. Een geschoold ambachtsman verdiende in die jaren maximaal achtduizend groten per jaar, aldus Van Stipriaan in zijn boek over Willem van Oranje. Voldoende om met zijn gezin goed van te leven.⁶ Dat jaarloon van de ambachtsman gedeeld door 52 weken levert een weekloon van afgerond 154 groten op en, in geval van een vijfdaagse werkweek, een dagloon van ruim 30 groten. Het hoogste jaarsalaris, bovengenoemd, levert met dezelfde berekening een dagloon op van afgerond 17 groten. Waarschijnlijk konden die overheidssalarissen aangevuld worden met betalingen van particulieren. Overigens is het een feit dat het stadsbestuur lage salarissen betaalde. Vanwege het lage jaarloon namelijk hadden kort voor de inname van de stad de stadsdokter en de kanonnier ontslag genomen en de stad verlaten.

*De Vlaamse groot. Voor- en achterzijde.
Uit: B. van Beek, e.a., Geld door de eeuwen
heen, Amsterdam 1984, pag. 55.*

8.2 De bevolking

Verschillende auteurs hebben de situatie waarin stad en ambacht verkeerden rond het jaar van de inname door prins Maurits beschreven. Jan Lockefeer noemde de periode van opstand en oorlog voor onze contreien "vernietigend". "Landbouw, nijverheid en handel werden door inundaties (het opzettelijk onder water zetten) en krijgshandelingen kapot gemaakt", schrijft hij. "Alleen om militaire redenen was Hulst voor de

⁵ GAH, SA194 folio 49-49v.

⁶ R. van Stipriaan, *De Zwijger. Het leven van Willem van Oranje*, Amsterdam-Antwerpen 2021, pag. 718.

hogere overheden nog interessant”.⁷ Piet van Cruyningen schrijft: “voor de zuidelijke gewesten waren de laatste vijftientig jaren van de zestiende eeuw een economisch dieptepunt. De boeren hadden als gevolg van stormrampen en oorlogshandelingen een moeilijke tijd. Rond 1600 lagen grote delen van Vlaanderen en Brabant er troosteloos bij. Ze waren verwoest en ontvolkt door de oorlog.”⁸ Een weinig rooskleurig beeld dus van stad en ambacht.

Tegelijkertijd waren deze jaren voor gewesten als Zeeland, Holland en Utrecht een tijd van ongekeerde economische expansie. Een gevolg daarvan was dat de omvang van de bevolking vooral in de steden daar sterk toenam. Hoe anders was dat in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Exacte cijfers zijn niet voorhanden, maar op basis van het weinige bronnenmateriaal dat bewaard is gebleven werd de bevolking van de stad Hulst voor het jaar 1560 geschat op 2.200 inwoners en voor het jaar 1570 op 2.100.⁹ Van Cruyningen komt voor het jaar 1570 voor stad en ambacht op een inwonertal van 6.500.¹⁰ Het lijkt daarom verantwoord te stellen dat de stad Hulst rond het jaar 1591 circa 2.500 inwoners telde. Zeker als bij de bovenvermelde schattingen ook de militairen van het in de stad gelegerde garnizoen worden meegerekend.

8.3 Het bestuur

In de jaren 1591-1596 stonden stad en ambacht onder het oppergezag van de Gecommitteerde Raden van Zeeland (het ‘Committimus’).¹¹ Voor het dagelijks bestuur in de stad werd jaarlijks een college van zeven schepenen benoemd, zoals al eeuwenlang gebruikelijk was. Direct na de inname werden Cornelis Gheenssen, Lieven Lindeman, Baudewijn Asscherick, Jan de Backere, Jan Loodt, Michiel Meeuwe en Philips de Hondt tot schepenen benoemd. De drie laatstgenoemden waren zeker rooms-katholieken.¹² Michiel Meeuwe en Philips de Hondt hadden ook zitting in het college dat nog in mei 1591 door vertegenwoordigers van de

⁷ J. Lockefeer, *De haven van Hulst vanaf de Middeleeuwen tot in de Franse Tijd*, Hulst 2018, pag. 95.

⁸ P. van Cruyningen, ‘Economie’, in: *Geschiedenis van Zeeland deel II, 1550-1700*, Zwolle 2012, pag. 56-57.

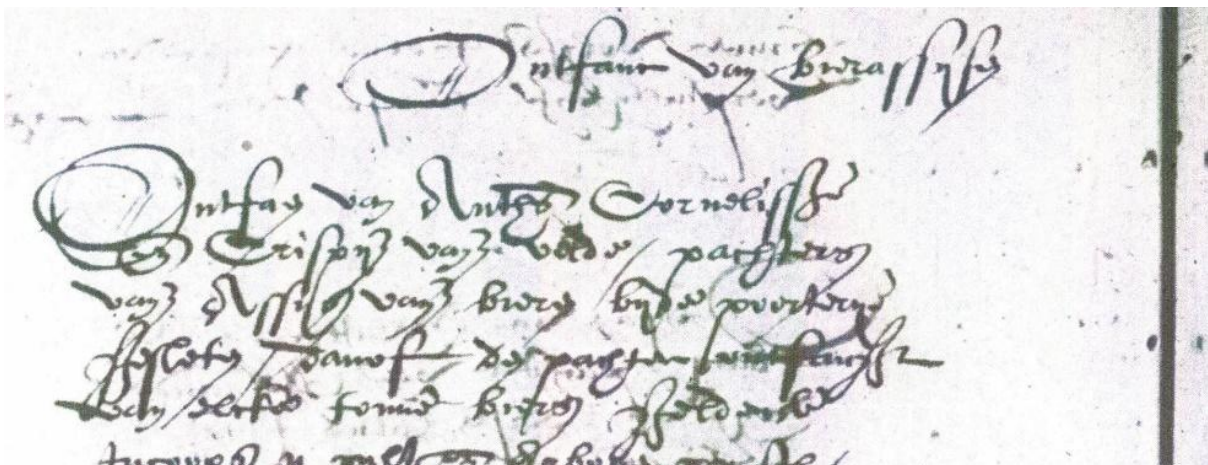
⁹ 1560: P. Lourens en J. Lucassen, *Inwonertallen van Nederlandse steden ca. 1300-1800*, Amsterdam 1997, pag. 92-93; 1570: P. Stabel, *Dwarfs among Giants. The Flemish Urban Network in the Late Middle Ages*, Leuven-Apeldoorn 1997, pag. 39-40.

¹⁰ P. van Cruyningen, ‘Bevolking en Sociale Verhoudingen’, in: *Geschiedenis van Zeeland deel II, 1550-1700*, Zwolle 2012, pag. 109.

¹¹ V. Enthoven, *Zeeland en de opkomst van de Republiek. Handel en strijd in de Scheldedelta c. 1550-1621*, Leiden 1996, pag. 119.

¹² P. Brand, *De geschiedenis van Hulst*, Hulst 1972, pag. 175.

Spaanse koning was benoemd. Zeker is dat na de inname van de stad er ook geen wijziging kwam in de taken van het college. Zowel vóór als na de inname hielden de schepenen zich bezig met wat zij zelf omschreven als “politie en justitie”. Zij regelden niet alleen de bestuurlijke zaken voor de inwoners van de stad, maar oefenden ook rechtspraak uit in dienst van de burgers. Het waren voor de bestuurders blijkbaar zware jaren. Op het eind van de jaarrekeningen werden herhaaldelijk verzoeken aan de vertegenwoordigers van de Staten van Zeeland gericht om toewijzing van een extra uitkering bovenop het normale salaris, vanwege de grote “moeiten” en het vele “hoofzweere”. Isaac Arondeaulx, secretaris van het stadsbestuur, kreeg om die reden een “toelech” van 960 groten. Desondanks of juist daarom konden feestelijke gebeurtenissen in de families van de bestuurders rekenen op een geldelijke bijdrage van het stadsbestuur. Toen Francois Gheerolf, sergeant-majoor van de burgerwacht, in het huwelijk trad met de dochter van schepen Mathijs Inghele, schonk het stadsbestuur hem dertig poortkannen wijn. Andries de Coninc, secretaris van het ambachtsbestuur, trouwde de weduwe van Pieter Bossier en kreeg bij die gelegenheid vijftientig poortkannen wijn. Een uitgave van telkens circa tweeduizend groten. Het geld kwam vooral uit de heffing van accijnsen. Een belasting op wijn, bier, vis, vlees, zeep en azijn. In de jaarrekening over het jaar 1589 inden de stadsontvangers in totaal ruim 140.000 groten aan accijns. In 1592 waren die inkomsten gestegen tot ruim 250.000 groten.

Aanhef van de ontvangsten uit de bieraccijns in de jaarrekening van het stadsbestuur anno 1592. Er staat: “Ontfaen van bierassijzen. Ontfaen van Anthonis Cornelisse ende Crispijn van de Velde, pachters van de assijns van de bieren bij de poorterye ghesleten. Gemeentearchief Hulst, stadsrekening nr. 194, jaren 1592/93, fol. 2vo.

De oorzaak van de stijging is niet te achterhalen. Niet van alle accijnsen is de grondslag van de heffing bekend en in 1589 was er nog geen accijns

op zeep en azijn. Zeker is dat de accijns op bier in 1592 sterk was gestegen ten opzichte van 1589. De burgers betaalden in 1589 twaalf groten belasting op een ton “cleen biers”; in 1592 was dat gestegen tot vierentwintig groten. De tappers betaalden voor elke ton bier die werd ingevoerd eerst honderdacht groten en in 1592 honderdtwintig. Het ging daarbij om “oostersche, limbeecsche, amborghsche en enghelsche” bieren.¹³

8.4 Oorlog

Met de inname van stad en ambacht in 1591 was de oorlog niet voorbij. Die was zelfs dichtbij met zoveel militairen binnen de stadsgrenzen. De soldaten werden ingekwartierd in openbare gebouwen zoals het stadhuis, de school en het klooster van de Minderbroeders op het 's-Gravenhofplein. Maar ze werden ook wel ondergebracht in van particulieren gehuurde huizen met namen als Den Hert, De Valcke en Den Salm. Dat liep niet altijd goed af voor de eigenaar. De soldaten richtten bijvoorbeeld veel schade aan in de huizen van Bernaert Ghijs en Pieter Musaert. Uiteraard werd de schade vergoed door het stadsbestuur. In het geval van Musaert een bedrag van tweeduizend groten.¹⁴ Eénmaal kocht het

Justinus van Nassau (1559-1631) Atelier J.A. Ravesteyn. Rijksmuseum Amsterdam

stadsbestuur een huis. Dat was het huis dat Gheert Joorissen kort tevoren had gekocht van Gillis Moenssen voor een bedrag van achtduizend groten. Het huis was bestemd voor de admiraal van Zierikzee. Dat was de titel van Justinus van Nassau, de enige gekende bastaardzoon van Willem van Oranje. Hij was, zolang de graaf van Solms nog niet in de stad was, de bevelhebber van het garnizoen. Om de nachtrust van de Nassau-telg te bevorderen leverde Herman Poij een nieuwe “coetse” inclusief zoldering in het huis.¹⁵

Maar ook de aanleg van verdedigings-werken ging door. In de buurt van de Dubbelepoort werd een aarden bolwerk aangelegd. De inwoners moesten daar aan meebetalen. Maar de “tauxatie” (bijdrage op basis van

¹³ GAH, SA193 folio 1v-2 en SA194 folio 2v-3.

¹⁴ GAH, SA194 folio 51.

¹⁵ GAH, SA194 folio 51v.

een schatting) en een tweede “ommestelling” (bijdrage op basis van een vast bedrag) bracht niet genoeg geld in het laatje. De dwang uitgeoefend door de kapiteinen van de burgerlijke wacht was daarvoor zelfs niet voldoende. Uiteindelijk leende het stadsbestuur het benodigde geld van de erfgenamen van Margriete Liems.¹⁶ Verder gaven de aanwezige militairen, en dan met name de officieren, aanleiding tot het houden van festiviteiten in de stad. Zo werden de veroveringen van steden als Steenwijk, Coevorden en Groningen gevierd met het afvuren van musketten en kanonnen terwijl het vuur in de pektenningen ging en de poortkannen wijn voor de officieren rijkelijk vloeiden. Dit overigens met instemming van de Gecommitteerde Raden van Zeeland die bij die gelegenheden telkens de opdracht gaven “God de heere” te danken en te loven en “blijdschap” te tonen. Dat deed het stadsbestuur graag.¹⁷

8.5 Werk van het stadsbestuur

Na de verovering van de stad door prins Maurits en de daaropvolgende vorming van een ‘protestants’ stadsbestuur was er geen werk meer voor de rooms-katholieke geestelijken. Maar waarschijnlijk konden zij als ze dat wilden in de stad blijven wonen evenals de in hun hart rooms-katholiek gezinde inwoners. Meester Joos Bonnewijn bijvoorbeeld werkte al jaren voor het gilde van Sint-Joris als boogmaker. Hij bleef gewoon in de stad wonen en werken als boogmaker en ‘cnape’ van het gilde. Hij was niet de enige die bleef. Baudewijn Asscherick pachtte de inning van accijnzen van het stadsbestuur vóór en na de inname. Dat deden ook Andries de Bosschere en Franchois van Goethem. Cornelis van Clapdorp was en werd ontvanger van het stadsbestuur; Jan Felix was en bleef “klinker” (omroeper) van het stadsbestuur. Zo zijn er meerdere voorbeelden te noemen van personen die werkzaam waren voor het stadsbestuur vóór en na de inname. Anderen verloren hun functie in overheidsdienst maar bleven in de stad wonen. Jacob de Blende was na de inname geen ‘opscriver’ meer en Cornelis van Damme verloor zijn functie als bode van het stadsbestuur.

De continue oorlogsdreiging zorgde voor veel werk in de stad. Niet alleen voor de arbeiders die meehielpen om de aarden verdedigingswerken aan te leggen, de houten palissaden te plaatsen en de begroeiing rondom die werken kort te houden om het uitzicht van de verdedigers niet te hinderen. Het zorgde ook voor werk voor bijvoorbeeld Marinus Zaman. Hij werd “torrewachter”, een bijzondere baan. Voor een salaris van achttien groten per dag bracht hij dag en nacht door in de toren van de kerk, wakend over

¹⁶ GAH, SA194 folio 23v-24.

¹⁷ GAH, SA195 folio 46-46v.

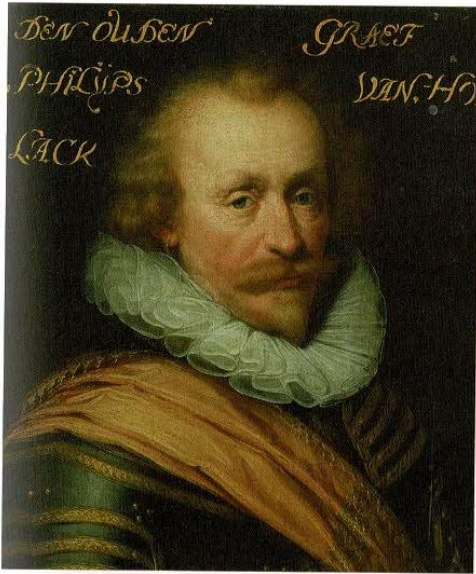
de stad. In het jaar 1594 kreeg hij gezelschap van een trompetter. Ook die moest 's nachts zijn ogen open houden. Niet alleen om bij gevaar de reveille te kunnen blazen. Hij moest ook “de hueren trompen”, de hele uren blazen. De relatie van het stadsbestuur met de militairen is op zijn minst vriendschappelijk te noemen. Op de momenten dat de officieren van het garnizoen iets te vieren hadden, trok het stadsbestuur de portemonnee. Dat zorgde weer voor werk in de stad.

Plattegrond van de stad Hulst. Detail van de kaart die rond 1560 werd getekend door Jacob van Deventer. *Collectie Oudheidkundige Kring De Vier Ambachten*

Toen kapitein Dominique in het huwelijk trad met de zus van de vrouw van de gouverneur nam het stadsbestuur honderddertig liter wijn en een “venisoenpasteje” mee naar het feest. Kosten: 3.660 groten. Veel duurder nog was het bruiloftsgeschenk voor de hoogste baas: gouverneur Van Solms. Hij kreeg twee zilveren “coupetassen” verguld met “ducaetgout”, een “custodien”, diverse “ghebacken” en, uiteraard, ook een “venisoen”. Kosten: 15.270 groten. Meer dan tweemaal het jaarsalaris van de torenwachter!¹⁸ Goudsmid Adriaen Weyns was er goed mee.

¹⁸ GAH, SA195 folio 38-38v.

Philips van Hohenlohe (1550-1606). Schilderij uit het atelier van Jan Antonisz van Ravesteyn Rijksmuseum Amsterdam

Veel penningen werden door het stadsbestuur ook besteed in de herbergen en kroegen van de stad als er weer eens overleg moest worden gevoerd met hooggeplaatste militairen en/of ingenieurs die het werk aan de vesting kwamen beoordelen. Een gerucht was overigens al voldoende om in het geweer te komen en geld uit te geven. Het bericht dat de graaf van Hohenlohe, generaal in het leger van prins Maurits, van plan was vanuit Sint-Maartensdijk een bezoek te brengen aan Hulst zorgde ervoor dat voorbereidingen voor een grootse ontvangst van start gingen. Aan de voorbereidingen van het banket werden meer dan vierduizend groten uitgegeven. Tevergeefs zo zou blijken; het bezoek ging niet door.¹⁹

8.6 Werk van de inwoners

Er bestonden in de jaren van de bezetting door de troepen van prins Maurits een tweetal gilden in de stad die al een eeuwenlange geschiedenis hadden: het gilde van de drapeniers (wevers) en het gilde van de vleeshouwers (slagers). Uiteraard bestonden er meer gilden, maar deze twee werden jaarlijks in de jaarrekeningen vermeld. Elk nieuw lid moest namelijk éénmalig zestig groten aan de stad betalen. Zodoende weten we dat Adriaen Janssen in het jaar 1592 toetrad tot het gilde van de drapeniers en dat Jan Cauterman in 1594 vleeshouwer werd.²⁰ In die jaren hadden deze gilden elk zeven leden. Dat wijst toch op behoorlijk wat bedrijvigheid in de stad. Dat doen ook de processen die de burgers onder elkaar uitvochten voor de rechtbank van het stadsbestuur (de vierschaar). Uit die processen blijkt dat er druk gehandeld werd in granen, vlas, meekrap, zout, fruit en vooral boekweit. Soms werd ook het beroep van een van de strijdende partijen vermeld. Daardoor weten we dat er in die jaren in de stad molenaars, kuipers, glasmakers, kleermakers, (hoef)smeden, brouwers, wagenmakers en een steenbakker werkzaam waren. Deze ambachtlieden zullen meestal in zelfstandigheid hebben gewerkt. Arbeiders daarentegen moesten wachten tot ze werden

¹⁹ GAH, SA195 folio 45.

²⁰ GAH, SA194 folio 20v en SA195 folio 19v.

ingehuurd door het stadsbestuur of door particulieren. Zo ook Vincent Soetaert die “cnape ende peerdeknecht” werd van Robert de Tuyttere, baljuw van het Hulsterambacht. Maar Vincent maakte volgens zijn baas misbruik van zijn positie. Hij had zonder zijn toestemming een stuk landbouwgrond in de Burgpolder bewerkt en daarbij gebruik gemaakt van de paarden van zijn werkgever. Hij had op het stuk land lijnzaad ingezaaid en geoogst voor zijn eigen gewin. Robert de Tuyttere kwam er te laat achter maar eiste alsnog van zijn knaap betaling van ruim driehonderd groten voor de pacht van het land en voor “t peerdewerck”. Soetaert schrok daar niet zo van. Op zijn beurt spande hij een proces aan tegen zijn werkgever en eiste 780 groten van achterstallig loon.²¹Een andere paardenknecht pakte het slimmer aan. Willem Smet verhuurde zich voor één jaar aan Jacob Vrancke. Niet alleen voor kost en inwoning maar ook nog voor een som van 1.440 groten contant, tien ellen vlaslinnen, twee paar schoenen, één paar kousen en een hoed van veertig groten én het recht om een half gemet land voor zichzelf te bezaaien met lijnzaad.²²

8.7 Zorg door het stadsbestuur

Uit het bovenstaande moge blijken dat het voorzieningenniveau in Hulst op een hoog peil stond. Met name de aanwezigheid van een goudsmid duidt daarop.²³ De stad was duidelijk het centrum voor het omliggende platteland. Er waren een stadsdokter en een vroedvrouw. Mr. Daneel van Lansberghen en Johanna Willemsdochter kregen als zodanig salaris van het stadsbestuur. In de jaarrekeningen werden nog meer uitgaven geboekt voor medici. Mr. Jan de Mol werd als schepen lid van het stadsbestuur in de jaren 1592 en 1595. Hij ontving geen jaarsalaris als arts maar werd in laatstgenoemd jaar wel betaald voor de behandeling van gewonde soldaten.²⁴ In de registers van de vierschaar komen nog de namen voor van mr. Jacques Minnaert, mr. Pauwels Vermuers en mr. Henric Marten, de chirurgijn. In die documenten is ook sprake van een keisnijding. Mr. Frederic, “steensnijder”, kreeg een aalmoes van vierhonderdtachtig groten

²¹ GAH, RA1090 folio 82.

²² GAH, RA1090 folio 103.

²³ P. van Cruyningen, ‘Economie’, in: *Geschiedenis van Zeeland deel II, 1550-1700*, Zwolle 2012, pag. 81: goud- en zilversmeden konden alleen in de grotere steden aangetroffen worden. (Groter dan Sas van Gent, Groede en Nieuwvliet).

²⁴ GAH, SA196 folio 51.

De 'steensnijder', op de hak genomen door Jeroen Bosch (1450-1516). Detail Wikipedia.

van het stadsbestuur omdat hij het kind van Gillis Vereecken had “gesneden van den steene”.

Gillis was “een schamel aerbeyder”. De beloning van het stadsbestuur zal dus wellicht een deel van het loon van mr. Frederic zijn geweest. Het kind zal de pijnlijke operatie aan de schedel hebben overleefd. Maar of die werd uitgevoerd om de ‘geesten in het hoofd’ van het kind een uitweg te bieden of om chronische hoofdpijn of iets dergelijks te verlichten, blijkt niet uit de aantekening. Of mr. Frederic in de stad woonde en werkte, is ook niet duidelijk. Zeker is dat hij niet in dienst was van het stadsbestuur.²⁵

In deze jaren was de oorlog vaak dichtbij en gaf het stadsbestuur meerdere malen een aalmoes aan gewonde soldaten of werd er

betaald voor “slapelakenen” gebruikt voor de gewonde soldaten. Bijzonder is de fooi die betaald werd aan de soldaat die, tijdens de jaarlijkse maaltijd van de schepenen met de vertegenwoordigers van de Staten van Zeeland, de kogel binnenbracht die door een vijandelijke soldaat dwars door het wachthuis aan de Moervaart was geschoten.²⁶ Zonder verdere schade aan te richten blijkbaar.

Ook voor onderwijs aan de kinderen werd gezorgd. Er was al jaren een school in bedrijf in de stad en die bleef ook na de inname bestaan. Wel kwam er een nieuwe “scholaster”: mr. Jacques (H)Errebout. Er waren blijkbaar ook voldoende financiële middelen om het onderwijs te verbeteren. In 1594 werd een “schoolvrouw” aangesteld met als taak “de dochterkins te leeren”. Daarvoor kreeg Catharina van der Hulst jaarlijks bijna tweeduizend groten van het stadsbestuur. Ook voor de minder bedeeden in de samenleving werd gezorgd. Dat bleek al hierboven uit de bijdrage die het stadsbestuur leverde aan de operatie van het kind van de armlastige Gillis Vereecken. Maar het stadsbestuur deed meer. Jaarlijks

²⁵ GAH, SA196 folio 50 en www.historiek.net (27 sept. 2024).

²⁶ GAH, SA196 folio 46v.

fungeerden twee schepenen als armmeesters. Over het beheer van de armengoederen en de uitkeringen die zij deden zijn geen documenten bewaard gebleven. Maar uit een aantekening in de jaarrekening over 1595 blijkt dat de schepenen dat jaar samen een rondgang in de stad hielden ten behoeve van de inzameling van kleding voor de armen. Ook in dat jaar reisde schepen Michiel Meeuwe samen met dominee mr. Loys van der Vesten naar Den Haag onder meer om toestemming te krijgen voor het houden van een loterij ten behoeve van de armen.²⁷ Tekenend is ook dat de weduwe van dominee Hartman bij vertrek uit de stad met haar kinderen van het stadsbestuur een tegemoetkoming (“een redelijk secours”) in de reiskosten kreeg “uut caritaten”, groot 720 groten.²⁸

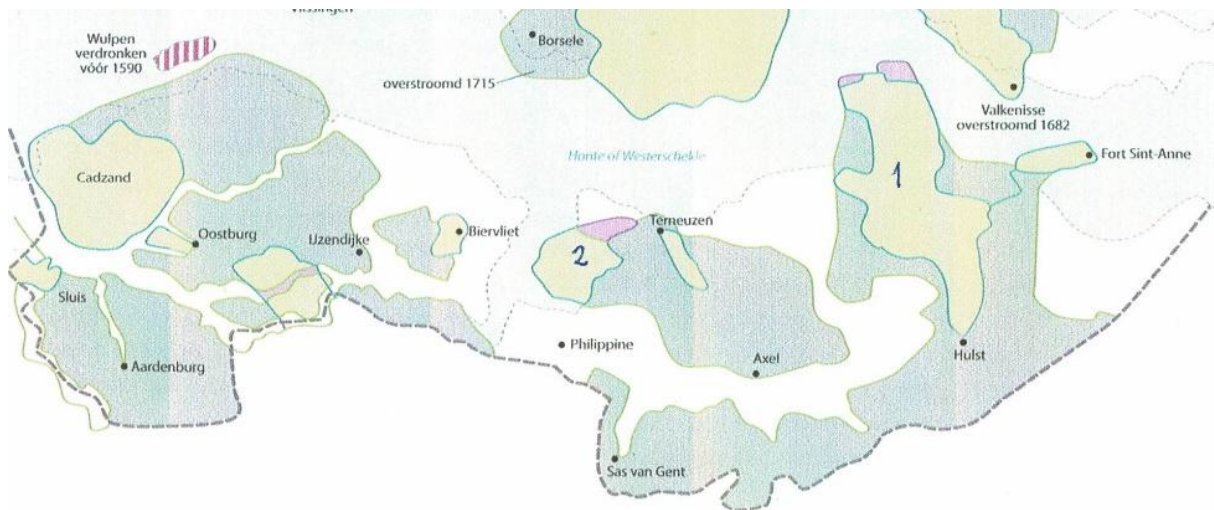
8.8 Zorg door de inwoners

Het was toen gebruikelijk dat na het overlijden van één of beide ouders de erfgenamen een akte lieten opmaken door de schepenen waarin de zorg voor de weeskinderen werd geregeld. Gebruikelijk was dat de achtergebleven partner beloofde de kinderen tot het bereiken van de volwassen leeftijd te onderhouden “van eeten, drincken, cleeden, reeden, zieck ende ghesont”, te zorgen voor onderwijs, “leeren lesen ende scrijven vlaensch ende walsch ende metter naelde wercken”, een ambacht te leren en de kosten te dragen van feestelijke gebeurtenissen zoals “bruijloften ende kinderheffen”. Alles zoals “eene goede ouder schuldich es ende behoort te doene”. Bij het bereiken van de achttienjarige leeftijd kon de wees meestal een geldbedrag tegemoet zien. Zo regelden Cornelis van Clapdurp en Maijken de Winter de erfenis van de kinderen van Maijken uit haar eerder huwelijk met Bernaert Gabriels. Uit dat eerdere huwelijk had Maijken drie kinderen: Betken (geboren in 1574), Hansken (geboren in 1577) en Josijnken (geboren in 1579). Elk kind zou op de achttiende verjaardag een uitkering krijgen van 24.000 groten, de helft contant en de andere helft in de vorm van een jaarlijkse uitkering, een “rente”. Deze kosten werden verzekerd op de onroerende goederen in het bezit van Maijken en haar tweede man. In ruil voor dit alles mocht Maijken de goederen die haar eerste man Bernaert had nagelaten gebruiken en beheren.²⁹

²⁷ GAH, SA196 folio's 52 en 53v.

²⁸ GAH, SA194 folio 58.

²⁹ GAH, RA1208 folio 90.

*Staats-Vlaanderen met in geel de gebieden die in 1593 droog lagen.
 1: Hulst en het Hulsterambacht.
 2: de Kouden-, Loven- en Vremdijkepolders.
 Kaartje overgenomen uit *Geschiedenis van Zeeland, deel II, 1550-1700, pag. 41.**

8.9 De mening van Charles Everwijn

Charles Everwijn leefde in die tijd en kende de streek goed. Hij was ontvanger van de bedragen (contributie) die de steden en dorpen in Oost-Vlaanderen moesten betalen om de kosten van de oorlogvoering te kunnen dragen. De steden en dorpen wilden uiteraard liever niet betalen en stelden blijkbaar hun economische situatie zo zwart mogelijk voor in een klaagschrift aan de werkgever van Charles: de Gecommitteerde Raden van Zeeland. Ze beschuldigden Everwijn blijkbaar ook van financieel wanbeheer. Die beet van zich af richting zijn werkgever. In zijn verdediging schreef hij dat de stad Hulst best kon bijdragen omdat de burgers, en dan vooral de winkeliers zoals brouwers, tappers, bakkers, slaggers en dergelijke, meer profijt hadden dan last van de inkwartiering. En de inwoners van het Hulsterambacht hoefden na de inname van de stad geen bijdrage meer te betalen aan het Land van Waas en geen wekelijkse leveringen in natura meer te doen ten behoeve van de soldaten. Juist nu zij beschermd waren tegen de vijand (de Spanjaarden) vroegen deze “beste melkkoeien van Holland en Zeeland” om behandeld te worden als “verdroomde koeien”, schreef Charles. Dan te bedenken dat hun landen “rijckelicken bezaeit en zo plaisant staen als in eenighe andre quartieren”. De eigenaren van de landen in de nieuw bedijkte polders moesten al helemaal niet weigeren de contributie te betalen. Volgens Everwijn hadden de bedijkers dik verdiend aan de landen. De opbrengsten van de oogsten waren meer dan goed. Iedereen kon zien dat

er genoeg waren die vroeger niets hadden en nu “duusenden tellen naer hun selffs clap”. Maar ook de bewoners van droog gebleven polders zoals de Kouden-, Loven- en Vremdijkepolder wilden niet bijdragen terwijl zij de voorbij acht jaren hadden “gezeten als in de moederschoot zonder dat hun de weerde van een ey ontvremt es”.³⁰ Beeldrijke taal van Charles Everwijn die toch een heel ander beeld schetst van de situatie in onder meer Hulst en Hulsterambacht dan de auteurs die in het begin van dit artikel werden aangehaald. Wat de gevolgen van de door de inwoners ingediende klachten is geweest voor Everwijn is nog onduidelijk. Zeker is dat hij ter gelegenheid van de doop van “zijn kinde” in 1595 van het bestuur van de stad Hulst een zilveren schaal kreeg gemaakt door Adriaen Weyns, de Hulster goudsmid. Het geschenk kostte de gemeenschap 2.400 groten.³¹

*Lucas van Leyden, Het Melkmeisje, Gravure (1510).
Museum Boijmans Van Beuningen*

³⁰ ZA, SvZ 1207, brief van 26 juni 1593.

³¹ GAH, SA196 folio 39.

8.10 Conclusie

Het dagelijks leven in stad en ambacht Hulst liep na de inname door de legers van prins Maurits door zoals het vóór die inname was. In de documenten die in het archief van de stad bewaard zijn gebleven, zijn geen bewijzen te vinden dat de komst van de opstandelingen voor grote veranderingen zorgde. Behalve uiteraard op religieus gebied. Maar wat dat betreft waren de inwoners al veel gewend. Die verandering was geen aanleiding om op grote schaal uit stad en ambacht weg te trekken. Er waren personen die de stad verlieten, daarvan keerden sommigen na een korte tijd weer terug, maar de meesten bleven in stad en ambacht wonen. Zij die bleven konden zelfs lid worden van het stadsbestuur en overheidsfuncties uitoefenen. Er kwamen ook nieuwe inwoners bij. Het voorzieningsniveau in de stad bleef dan ook uitstekend. Er is daarom geen enkele aanleiding om te veronderstellen dat de jaren 1591-1596 voor stad en ambacht Hulst een periode van sociale en economische achteruitgang waren.

9 KERK EN GODSDIENST TIJDENS HET BEWIND VAN MAURITS 1591 – 1596, Jan Lockeffer

Na de overgang van Hulst in 1583 naar het Spaans gezag onder landvoogd Alexander Farnese werd daar het rooms-katholicisme de enig toegestane godsdienst en werd de kerk van protestants weer rooms-katholiek.

Met de komst van Maurits in 1591 zouden de rollen opnieuw worden omgedraaid. Rooms-katholieken verloren het recht op uitoefening van hun godsdienst en de kerk mocht alleen gebruikt worden door protestanten. Maurits zou bij de inname van Hulst beloofd hebben dat rooms-katholieken twee jaar hun godsdienst zouden mogen blijven uitoefenen, maar dat werd niet de realiteit.

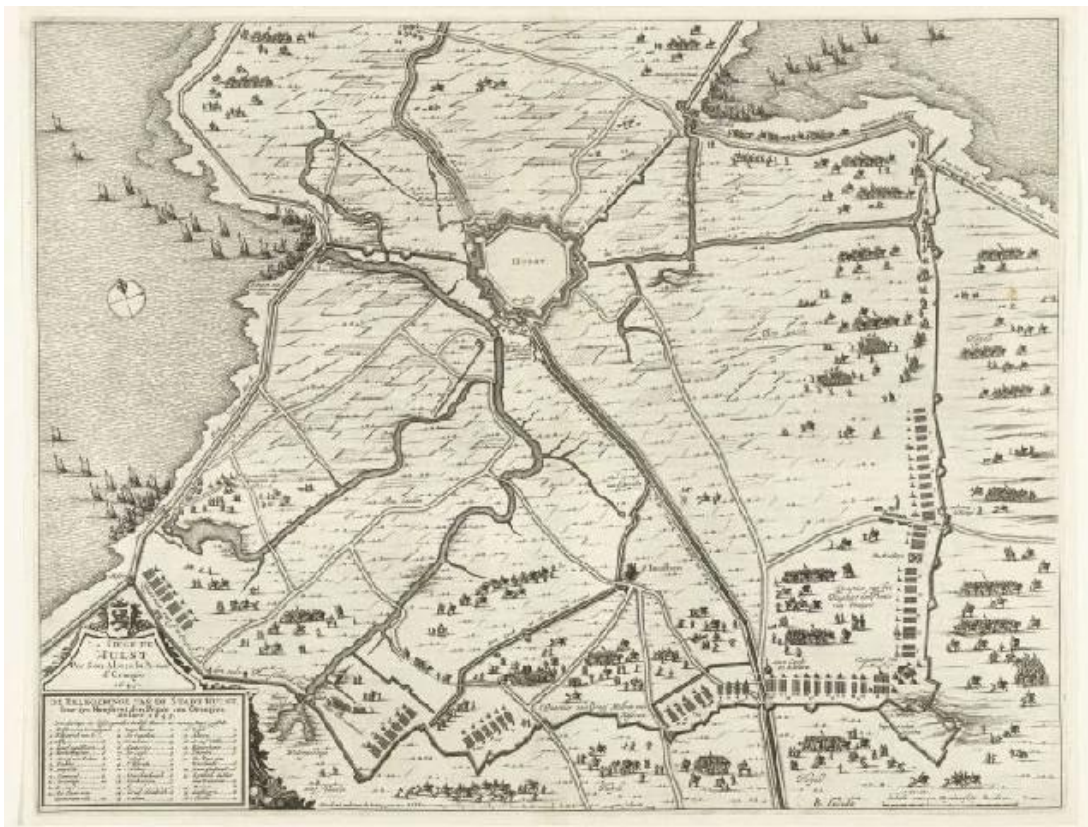
Adriaen Pietersz. van de Venne, De zielenvisserij, 1614 Het onderwerp slaat uiteraard op de toestand van 1614, maar was al actueel daarvoor in de zestiende eeuw. Geloof en politiek waren toen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit laat de schilder goed zien. Links staan protestantse dominees en politieke leiders tezamen, onder wie Maurits, rechts de katholieke aartshertogen Albertus en Isabella die het zuiden besturen met katholieke geestelijken. De protestantse zijde heeft volgens de schilder de toekomst: daar schijnt de zon, daar staan de bomen in het blad. Wie gered wil worden, kan dus het best naar een protestants bootje zwemmen. Collectie Rijksmuseum Amsterdam, nr. SK-A-447.

Geestelijken zoals de pastoor Jan de Cock en de minderbroeders verlieten de stad meteen na de inname door Maurits. In het klooster van de minderbroeders zouden later soldaten worden ondergebracht. Rooms-katholieken die ter kerke wilden gaan moesten dat doen in naburige dorpen in het gebied onder Spaans gezag.

De protestantse nieuwkomers, onder wie oud-Hulstenaren die in 1583 om geloofsredenen hun stad hadden verlaten, vormden een gemeente, mogelijk samen met Hulstenaren die op dat moment van geloof wisselden. Jan Hartman werd de eerste predikant. Na zijn overlijden in 1592 werd hij opgevolgd door Loys van der Vesten. De laatste bouwde blijkbaar ook bij het rooms-katholieke deel van de bevolking een goede reputatie op. Bij een bezoek aan Hulst in 1610 of 1611, toen weer onder Spaans gezag, werden hem door het stadsbestuur zes kannen wijn gepresenteerd wegens zijn verdiensten jegens de rooms-katholieken, vooral de armen, in zijn tijd als predikant in Hulst. Blijkbaar bleef er ondanks de harde maatregelen over en weer omtrent uitoefening van de godsdienst en gebruik van de kerk toch steeds een zekere mate van tolerantie en respect bestaan tussen beide geloofsgroepen.

Over de godsdienstbeleving en het kerkgebouw in de periode 1591-1596 vermelden de schaarse bronnen van die tijd vrijwel niets. Zo weten we niet wat er met het interieur van de kerk gebeurde bij de wisseling van de gebruikers.

In 1596 bracht landvoogd Albertus van Oostenrijk Hulst terug onder Spaans gezag en werd alles weer zoals vóór 1591. Hulst zou tot 1645 ononderbroken onder Spaans gezag blijven, zodat de Hulster bevolking voor eeuwen een rooms-katholiek en bourgondisch stempel opgedrukt kreeg.

Kaart van de belegering van de stad Hulst door Frederik Hendrik in naam de protestantse Nederlanden in het jaar 1645. Zoals de aantekening op kaart aangeeft is de opmeting van stad en omgeving gedaan met de ketting door Johan van Duynen, landmeter in dienst van de Staten van Zeeland. De kaart werd door Joan Blaeu opgenomen in zijn Stedenatlas. Ten zuiden van de stad zijn de kampementen afgebeeld van (v.l.n.r.) de bevelhebbers Brederode, Nassau en de Prins van Oranje zelf. Deze kampementen worden beschermd met een aarden wal die loopt vanaf het fort Miser in het westen achterlangs het logement van de prins via Clinge naar de dijk tussen de forten Moerschans en Spinola. In de buurt van de stad zijn de loopgraven ("aproche") getekend die werden aangelegd door de belegeraars richting de Gentse en de Dubbelepoort. Blij de forten Sint-Anna en Nassau liggen aan de zeedijk de bevoorradingsschepen. Ten noorden van de stad ligt de drooggevalle haven van de stad; ten zuiden de gegraven waterweg richting Stekene en Gent.

Collectie Rijksmuseum Amsterdam, afkomstig uit het atelier van Claes Jansz. Visscher (II), 1645 nr. RP-P-AO.16.16-1

Bronnen en literatuur:

Gemeentearchief Hulst, Stadsarchief, Stadsrekeningen 1592/1593, folio 58r, en 1595/96, folio 53v en 54r.

Adriaanse, J. Gedenkboek der Hulstersche stede 1180-1930 (Amsterdam z.j.), p. 100-101.

Brand, P., De geschiedenis van Hulst (Hulst 1972), p. 172-177, 248 en 475.

Kok, Th., Dekenaat in de steigers (Tilburg 1971), p. 89-90.

Lockefeer, J., 'Opkomst van het protestantisme en de strijd tussen katholiek en protestant in de 16^e eeuw in Hulst' in: M. Buise en J. de Kort, red., De Parochiekerke van Hulst soo binnen als buijten (Hulst 2024), p. 183-184.

10 IN DE VOETSPOREN VAN MAURITS VAN NASSAU: WAT HERINNERT ONS IN HULST NU NOG AAN PRINS MAURITS? Marc Buise

Na een eerdere mislukte poging vanuit Axel in april³², waarna de dijken van de net bedijkte Clingepolder werden doorgestoken die tot 1597 zouden blijven vloeien,³³ nam prins Maurits in september 1591 de stad Hulst in voor het Staatse kamp. Ditmaal landde hij met zijn troepen te Calfsteerte ten noorden van het huidige Perkpolder. De cavalerie uit Brabant ging bij Zandberg vanuit Saeftinghe aan land. Na een korte veldtocht, waarbij een groot deel van Hulsterambacht werd bezet, sloeg hij het beleg op voor Hulst. De stad was nauwelijks verdedigd. Het Spaanse detachement moest zich behelpen met de verouderde vestingwerken uit het eind van de vijftiende en begin zestiende eeuw en de Spanjaarden waren met weinigen. Vandaar dat de Spaanse bevelhebber, mede op dringend verzoek van de magistraat, eieren voor zijn geld koos en de vesting vrijwel zonder slag of stoot overgaf. Het kleine Spaanse garnizoen mocht met alle egards vertrekken maar voor de bevelhebber liep het slecht af. Zijn beslissing werd hem niet in dank afgenomen en hij werd in Antwerpen onthoofd.

Voor de lokale bevolking volgden in een rap tempo een aantal veranderingen. Hulst en het Hulsterambacht werden ondergebracht bij het

³² Kraker, A.M.J. de, 'De Tachtigjarige Oorlog in noordoost-Vlaanderen eind zestiende eeuw. Nieuwe feiten en gezichtspunten omtrent de belegeringen van Hulst in 1591 en 1596. In: Jaarboek 1994/95 Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten" (1995) 9-39, hier 10.

³³ Gemeentearchief Hulst (GAH), archief Hulsterambacht (HA), nr. 640 (doc. 23 & 26). GAH, Stadsarchief (SA), nr. 518a2. Vanaf 14 juni zijn er werken aan de vesting die op inundatieschade kunnen duiden.

Committimus. Dit was het gebied dat onder direct toezicht van Zeeland stond, Het bestond reeds uit Axel, Biervliet en Terneuzen.

Prins Maurits kon de strategische positie van de stad waarderen en gaf opdracht de bestaande vesting zwaar te versterken.³⁴ Dat was op dat moment weinig meer dan een lage omwalling met een ringgracht, enkele kleine bolwerken en vier poorten, Bij de versterking van de vesting was de vestingbouwkundig-ingenieur Johan van Rijswijck betrokken.³⁵ Hij had eerder gewerkt aan de bouw van de vesting van Terneuzen en het fort Biervliet. De in 1506 tot 1527 gebouwde bollewerckpoort, een land- en waterpoort, en ook de andere poorten, zoals Gentse- of Hospitaelpoort aan het eind van de Gentse- of Hospitaelstraat (dus niet op de huidige plaats), de Bagijnepoort aan het eind van de huidige Grote Bagijnestraat, werden opnieuw hersteld en opgemaakt. Over de Assepoot aan het eind van de Bellincstraat zijn we minder geïnformeerd. Die was in feite van weinig nut. De aarden wallen werden voorzien van bolwerken volgens het tracé Italiënne, kleine bolwerken met daartussen lange stukken hoofdwal. Voor de Gentsepoort werd een enorm groot en zwaar ravelijn opgeworpen dat de stad naar het zuiden toe, van waar het meeste gevaar te duchten was, moest verdedigen. De poort zelf was, evenals de Assepoot, niet meer in gebruik voor verkeer van personen en goederen. Ten zuiden van Hulst lag immers een verdrongen gebied. Aan de noordzijde van de stad wierp men tussen de Bollewerckpoort en de oostelijke Linie van communicatie (de huidige Linie) een drietal ravelijns op als we ons laten leiden door enkele nieuwskaarten en kaarten van tijdgenoot en vestingbouwer Pieter La Poivre.³⁶

³⁴ Zeeuws archief (ZA), toegang), nr. 3308, fol. 196, fol. 309-310, nr. 3309, fol. 86-87; Nationaal archief (NA), toegang 1.01.19, nr. 515 (12-2-1593); Rijksmuseum Amsterdam (RMA), RP-P-OB-78.785.301 & 80.186.

³⁵ ZA, toegang 2, nr. 3309, fol. 57; nr. 8, fol. 30; GHA, SA, nr. 104 (20-2 en 30-3-1593).

³⁶ RMA, RP-P-OB-77.516, RP-P-OB-78.784-281, RP-P-OB-78.784-300, RP-P-OB-78.785-301, RP-P-OB-80.125, RP-P-OB-80.186, RP-P-OB-78.785-301A; Koninklijke Bibliotheek Albert I, *Recueil de plans de villes et de chateaux, de fortifications et de batailles, de cartes topographiques et géographiques, se rapportant au règnes de Charles-Quint, de Philippe II et d'Albert et Isabelle*, ms. 19611 (Le Poivre).

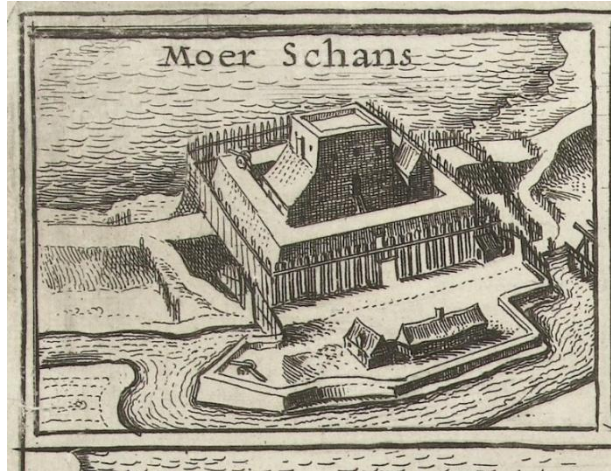

Le Poivre. Vesting met beide linies van communicatie en de bijbehorende forten tijdens het beleg door Albertus van Oostenrijk. Collectie Oudheidkundige Kring De Vier Ambachten

Bij de Bollewerckpoort werd het onder de Spanjaarden begonnen bolwerk als extra bescherming voor dat kostbare bouwwerk en de haventoeegang versneld afgemaakt. Oostelijk daarvan kwam een nieuw groot ravelijn, het 'Duivelsgat', te liggen. Dat was mogelijk ter bescherming van de Potterpoort maar het is niet duidelijk wat voor poort dat was en in hoeverre die (nog) een functie had, gezien de geringe afstand tot de Bagijnepoort. Ook die werd beschermd door een ravelijn, het zogenaamd 'groot ravelijn'. Verder naar het oosten toe lag er nog een klein ravelijn, het 'spoor', dat aansloot op een linie van communicatie. Alleen de Bollewerckpoort en de

Bagijnepoort gaven nog toegang tot de stad, vanuit het voor overstromingen gespaard gebleven gedeelte van Hulsterambacht.

Al deze werken waren gereed toen Albertus van Oostenrijk in 1596 Hulst belegerde. Prins Maurits had die aanval voorzien en er in de maanden voordien sterk op aangedrongen de vesting tijdig af te maken. Hij was dan ook meermaals persoonlijk aanwezig om de voortgang te bespoedigen. Het duurde dan ook ruim vijf weken en een grote overmacht eer de – kapot geschoten - vesting half augustus werd ingenomen door een bres aan de Bagijnepoort. Waarna binnen enkele jaren al onder de nieuwe Spaanse bevelhebber LaBiche begonnen werd aan de huidige omwalling volgens het Oud-Nederlandse stelsel. Daarbij verdwenen alle bestaande poorten onder de grond en kreeg de stad drie nieuwe, de huidige poorten.

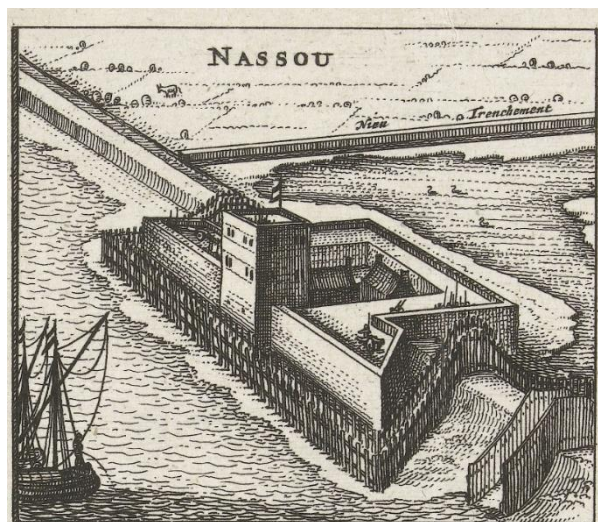

Fort Moerschans. Detail uit: RP-P-1883-A-6951. Beleg van Hulst, 1645. Abraham Dircksz. Santvoort, 1645 Collectie Oudheidkundige Kring De Vier Ambachten

Tegelijkertijd met de werken aan de vesting werden in opdracht van Maurits aan de oost- en westzijde ervan forten met tussenliggende linies van communicatie aangelegd om een veilig verkeer tussen de stad en de forten mogelijk te maken.

Ten westen van de stad verrees op de schorren tegen het in 1584-1586 ontstane Hellegat het fort Nassau met een klein fort 'Boerentroost' erbij. Dat fort Nassau was door een linie met daarin twee bolwerken aan de stad verbonden. Deze linie is verdwenen bij militaire inundaties na 1672.

Ten oosten van de stad werd het fort Moervaert, ook wel de Moerschans genoemd, eveneens door een linie met twee bolwerken met de stad verbonden. Daarbij werd de evering of poldergebied *Rietvliet* in twee

Fort Nassau. Detail uit: RP-P-OB-81.576C. Zes forten bij Hulst, 1645. Claes Jansz. Visscher (II) (atelier van), 1645. Collectie Oudheidkundige Kring De Vier Ambachten

gedeeld.³⁷ Die linie liep door tot de forten de Kleine Rape, de (Grote) Rape en Spitsenbergh of Zandberg. Al deze oostelijke forten lagen op een geleidelijk naar het noorden toe afdalende zandrug langs de grote doorbraakgeul, het Spieker Boor, vanuit Saefthinghe. Het eerste stuk linie uit die tijd is nog steeds in min of meer originele vorm aanwezig. In die tijd bestonden de genoemde forten (zowel nieuw als oud) uit een vierkante aarden omwalling met houten palissaden. Het huidige Fort Moerschans (de helft die nog over is) dateert uit de 18^e eeuw evenals de linie met redans tussen dat fort en Fort Zandberg. Op een zandopduiking ten zuidoosten van de Moerschans – waar sommigen het gehucht Loohoeke situeren - werd toen mogelijk al een fortje De Blomme opgeworpen (Zeegat).³⁸ Bij dat Loohoeke lag voor de dijkdoorstekingen van 1584 een brug over de Moervaart naar Hulsterloo (het huidige Nieuw-Namen). Tevens bleek er nog een oude versterking te liggen (het oude fort Saefthinghe naast de ten behoeve van de inundatie verwijderde zeesluis) naast de ingang van het Saefthinghergat. Van Rijswijck ontwierp een plan voor een nieuw groot fort aldaar, dat 25.000 gulden moest gaan kosten. Dat zou er echter niet komen.³⁹

Ten zuiden van de vesting lag een strook van geïnde landerijen met restanten van dijken zoals die tussen Sint-Jansteen en de hoogte van Clinge (dat toen Dorpe heette). Die verdediging werd niet afdoende geacht zodat in april 1593 begonnen werd met het graven van een 700 roeden of 2.650 meter lang kanaal door het geïnde gebied dat het Spiekerboor vanuit Saefthinghe en het Hellegat in het westen met elkaar in verbinding moest brengen, een van de eerste buitendijkse inundatiewerken in de streek. De getijstroom zouden de geul dan verder wel uitschuren, zal de achterliggende gedachte zijn geweest.⁴⁰ Mogelijk is

³⁷ ZA, 2, nr. 3309, fol. 57, nr. 3312, fol. 206, nr. 8, fol. 30; GAH, SA, nr. 104 (20-2 & 30-3-1593). *Dullaertpolder in het noorden en Clinge in het zuiden.*

³⁸ Brand, 'Over het ontstaan van de vestingsteden', 787; *Rijksarchief Gent, toegang VZ1, nr. 435; Rijksarchief Kortrijk toegang 22/21, nr. 114; toegang 22/4, nr. 61; schilderij Het koninklijk leger trekt de elfde juli 1596 het Land van Hulst binnen van Wenceslas Cobergher (Camera dei Deputati, Palazzo di Montecitorio, Rome, nr. 807). Knoester, H., 'De Moervaart in het zuidelijke Hulsterambacht. Watergangen tijdens de zestiende en de zeventiende eeuw. Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis 29/2 (2020) 37-48, hier 44. Hij situeert dit fort ter plaatse van het voormalig gehucht Loohoeke.*

³⁹ Japikse, N., *H.H.P. Rijperman, Resolutiën der Staten-Generaal 1576 tot 1609 's-Gravenhage 1915-1970 deel 9. Rijks Geschiedkundige Publicaties Grote Serie (Oude Serie) nr. 62, p. 40 (23-7-1596).*

⁴⁰ GAH, SA, nr. 196 (*stadsrekening 1595/96*), fol. 47v-50; HA, nr. 147 (*Gecommitteerde Raden aan HA 24-3-1593*); ZA, toegang 2, nr. 1207 (*Cornelis Jansz. aan Gecommitteerde Raden 11 & 19-4-1593*), nr. 16127, fol. 296-296v, 307v. *Kraker, A.M.J.*

dat kanaal (of toch een stuk ervan) de voorloper van de huidige Oude Vaart of Nassaukreek westwaarts van Hulst en de huidige Buitenvest.ⁱ Of dat werk gereed is gekomen, is onbekend. De oude Hulsterhavengeul vanaf Campen was door eerdere verzanding en door de inundaties vrijwel onbruikbaar geworden. Het Spaanse fort bij Campen aan het begin van de Hulsterhaven en het Hellegat werd gerepareerd.ⁱⁱ Begin 1596 verkreeg de magistraat van Hulst toestemming om een scheepvaartkanaal van ongeveer 260 roeden (990 meter) te mogen graven vanaf het Hellegat tot aan de contrescarp van de stad, bij het Galgenveld en dan met een 'elleboog' tot in de oude stadshaven.ⁱⁱⁱ De 'zeeschepen' konden afmeren bij het fort Nassau. De verovering door Albertus van Oostenrijk stak tijdelijk een spaak in het wiel. Na de verovering werden de plannen in vanwege de nieuwe vesting aangepast en kwamen de loskaden aan de Gentsepoort te liggen. Ook aan de andere kant, vanuit Saeftinghe, kon de stad met een schip worden genaderd, tot aan een aanlegplaats nabij de Bagijnepoort. Hier werd na de bedijking van de Clingepolder in 1617 in de oude vaargeul een scheepvaartkanaal gegraven vanaf zeedijk met een stenen sas bij fort Moerschans, thans (foutief) de Moervaart genoemd. Deze haven werd pas in 1693 gedempt.^{iv}

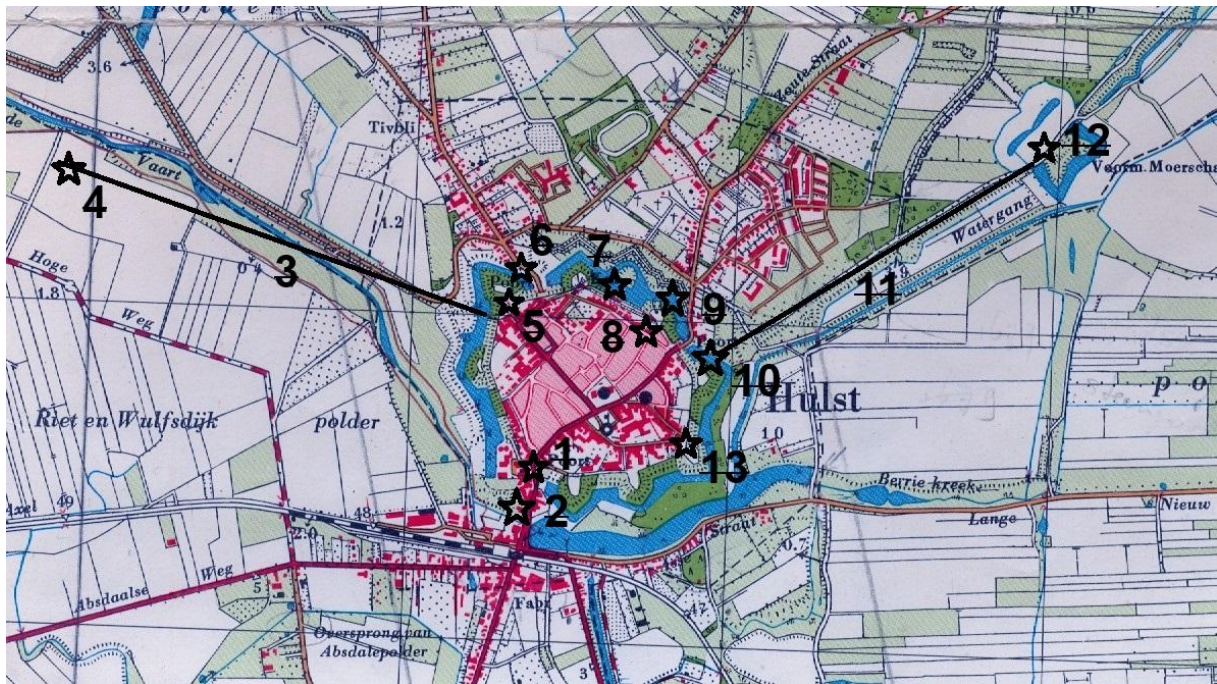
Aan de zuidzijde van de verdrongen landen waren de Spanjaarden er niet gerust op. Ook zij begonnen een reeks van versterkingen te bouwen en te verbeteren tussen Sas van Gent en Kallo, onder andere om de Staatse strooptochten en brandschat tegen te gaan. In het voorjaar van 1595 lieten de Spaanse bevelhebber Mondragon en de baljuw van het Waasland, Servaes Van Steelandt, op de lage zandrug tussen Sint-Jansteen en Hulsterloo drie forten en enkele redouten oprichten die door een *wegh* met elkaar verbonden waren. Dat waren de forten Kieldrecht rondom de kerk, een fortje Klingen en halverwege tussen die twee het fort Fuentes (het latere fort Spinola). Ten zuiden van Hulst werd om de kerk van Sint-Jansteen eveneens een aarden fort opgeworpen en een geheel nieuwe grote vierhoekige gebastioneerde schans, het fort Austria, nabij Ter Eecken (de huidige Roskam). Twee Spaanse pogingen in 1593 en 1595 om Hulst te heroveren mislukten.

Forten en linies in het huidige landschap.

De rode streepjeslijnen zijn het Spiekerboor vanuit Saefthinghe aan de oostzijde van Hulst en het Hellegat vanuit het westen. De zwarte lijnen zijn beide linies van communicatie.

Calfsteerte, 2. Het nieuwe Fort Campen, 3. Het Vogelfort, 4. Fort Crujthage, 5. Fort Roversberg, 6. Fort Nassau, 7. Fort Moerschans, 8. Fort Kleine Rape, 9. Fort Rape, 10. Fort Zandberg, 11. Fort Austria, 12. Fort Clingen, 13. Fort Fuentes, 14. Kerkfort Kieldrecht, 15. Fort De Bloeme, 16. Kerkfort Sint-Jansteen. Collectie Marc Buise

De huidige vesting Hulst met de verdwenen vestingwerken uit de tijd van prins Maurits. De ligging van de wallen wijkt nauwelijks af van de toestand toentertijd. De huidige bolwerken en poorten hebben geen enkele binding met die tijd. Zij zijn van de Spaanse vesting van na 1596.

1. Gentsepoort, 2. Bolwerk voor Gentsepoort, 3. Linie van communicatie tot fort Nassau, 4. Fort Nassau, 5. Bollewerckpoort, 6. Bolwerk bij Bollewerkpoort, 7. Ravelijn het Duivelsgat, 8. Bagijnepoort, 9. Groot Ravelijn, 10. ravelijn het Spoor, 11. Linie van communicatie naar Fort Moerschans, 12. Fort Moerschans, 13. Assepoort. Collectie Marc Buise

CATALOGUS

	<p>100547 Mondstuk van een kruithoorn of kruitzak met sluiting Ca. 1600</p>
	<p>100138 Sleutel gevonden in de Bollewerckpoort in de gang, vanuit de watergang naar de wal. Bij de wal was een vergane deur, slot en sleutel waren wel aanwezig. Vindplaats: Bollewerckpoort Hulst 1959</p>
	<p>101294 Bottleneck van een kruithoorn. Wordt gebruikt voor het bijzonder fijne kruit dat op de pan van het musket voor het ontsteken van de lading werd gebruikt. 1600-1650 Bruikleen Werkgroep Archeologie Hulst Vindplaats: Bierkaai 2011</p> <p>100547 Mondstuk van een kruithoorn of kruitzak</p>

101295
101295
*Bodemplaat van een
kruithoorn*
1600-1700
Bruikleen Werkgroep
Archeologie Hulst
Vindplaats:
Bierkaai 2011

101302.1/101329/101301/
101329.1
Kruitmaatjes
Meerdere kruitmaten zijn in
Hulst gevonden. Ze
bevatten een hoeveelheid
kruit voor een schot met de
musket. Ze werden in
bundels gedragen
Bruikleen Werkgroep
Archeologie Hulst
Vindplaats: Bierkaai 2011

	<p>101302 <i>Deksels kruitmaatje</i> 1500-1700 <i>Bruikleen Werkgroep</i> <i>Archeologie Hulst</i> <i>Bierkaai 2011</i></p>
	<p>101321 <i>Haak van een zwaardgordel</i> 1530-1600 <i>Bruikleen Werkgroep</i> <i>Archeologie Hulst</i> <i>Vindplaats: Bierkaai 2011</i></p>
	<p>101324 <i>Knoop, versierd met een</i> <i>gegraveerde rozet, tin of</i> <i>brons.</i> 1400-1600 <i>Bruikleen Werkgroep</i> <i>Archeologie Hulst</i> <i>Vindplaats:</i> <i>Bierkaai 2011</i></p>
	<p>101416 <i>Medicijnflesje</i> 1770-1800 <i>Bruikleen Zeeuws</i> <i>Archeologisch Depot</i> <i>Vindplaats: Hulst 1991</i></p>

101414

Kopglas, gebruikt bij het aderlaten.

Na 1500

Bruikleen Zeeuws

Archeologisch Depot

Vindplaats: Hulst, Lange Bellingstraat

101297

Zijkant van een helm (een zogenaamde rondassiershelm), met een deel van de nekbescherming nog bewaard. Aan de onderkant van de helmkap zitten klinknagels. De nekbescherming heeft op regelmatige afstanden ronde koppen van klinknagels en de rand is omgevouwen. De klinknagels hebben aan de binnenkant vierkante onderlegschijven. Het merendeel van de helmen uit Hulst lijkt op dit exemplaar, in die zin dat zij slecht en goedkoop gemaakt zijn. Zulke in bulk vervaardigde helmen zijn typerend voor de Spaanse troepen, die hun uitrusting van de koning kregen. De soldaten uit Midden-Europa hadden meestal betere wapens, harnassen en helmen omdat zij hun uitrusting zelf betaalden.

1600-1650

Bruikleen Zeeuws

Archeologisch Depot

Vindplaats: Bierkaai 2011

	<p>100595 <i>Handgranaat. Deze holle kogel met lip is een 17de - eeuwse handgranaat. Zij werd oorspronkelijk met kruit gevuld.</i> 1600-1700 Bruikleen Werkgroep Archeologie Hulst Vindplaats: Bierkaai 2011</p>
	<p>101310 <i>Bandelier- of gordelsluiting</i> Deze sluitingen bestaan uit een ovale ring, met twee kleinere ringen aan de onderkant, waartussen een palmetvormige versiering zit. In deze ringen hangen twee hangers in de vorm van schedels zonder kaak. 1500-1600 Bruikleen Zeeuws Archeologisch Depot Vindplaats: Bierkaai 2011</p>
	<p>101497 <i>Luizenkam</i> Bruikleen Zeeuws Archeologisch Depot Vindplaats: beerput in de Korte Nieuwstraat, Hulst</p>
	<p>06004 <i>Komfoor</i> Bruikleen Gemeente Hulst</p>

	<p>101299 <i>Lontverberger</i> 1600-1700 Een lontverberger werd vooral 's nachts gebruikt om de lonten van de musketten secuur en 'onzichtbaar' (d.w.z. brandend) te houden. Bruikleen Zeeuws Archeologisch Depot Vindplaats: Bierkaai 2011</p>
	<p>101287 <i>Roskam</i> 1500-1700 Bruikleen Werkgroep Archeologie Hulst Vindplaats: Bierkaai 2011</p>
	<p><i>Smeltkroes</i> Hardgebakken van een speciale kleisoort, mulliet, vuurvast. 1500-1600 Bruikleen Werkgroep Archeologie Hulst Vindplaats: Bierkaai 2011</p>

Grape

IJzer, messing-reparatie; ca. 1600-1800.

Bijna complete grape (kookpot) met drie poten en bolle bodem. Deze potten konden in het open vuur en in een open haard gebruikt worden.

101496

Potje met musketkogels

101411

Messing ketel

1475-1600

Bruikleen Zeeuws

Archeologisch Depot

Vindplaats: Bierkaai 2011

06008

Grendelslot van de

Bollewerckpoort

Slot en sleutel van de deur

van de vluchtgang in de

Bollewerckpoort

Bruikleen Gemeente Hulst

Vindplaats: Bollewerckpoort

, Hulst, 1959

	<p>67019 <i>Loodpan om musketkogels te smelten. Bruikleen Gemeente Hulst</i></p>
	<p>101327 <i>Verzameling vingerhoeden Vingerhoeden zijn ook door soldaten gebruikt en komen op slagvelden uit de 16de en 17de eeuw vaak voor. Dit komt waarschijnlijk omdat soldaten meestal zelf hun kleren moesten vermaken. Bruikleen Werkgroep Archeologie Hulst Vindplaats: Bierkaai 2011.</i></p>
	<p>67021 <i>Twee hellebaarden Bruikleen Gemeente Hulst</i></p>

*Herdenkingspenning van de inname van Zutphen, Deventer, Hulst, Nijmegen tijdens de veldtocht van Maurits van Nassau in 1591
Bruikleen Zeeuws Museum, KZGW*

*Herdenkingspenning van de inname van Hulst door Albertus van Oostenrijk in 1596
Bruikleen Zeeuws Museum, KZGW*

COLOFON

Museum Hulst 't-Landshuis,
April 2025

Teksten:

Marc Buise

Huub Stals

Antoine Prinsen

Jan Lockefeer

Adrie de Kraker

Edie Bogaert

Samenstelling: Edie Bogaert/Bert Zandvoort

